

Міністерство освіти і науки України  
Національний університет «Острозька академія»  
Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту  
Катедра української мови і літератури

Кваліфікаційна робота  
на здобуття освітнього ступеня магістра  
на тему: **«Проблема поколінь у сучасній прозі (на матеріалі роману  
«Хто ти такий?» Артема Чеха)**

Виконав студент 2 курсу, групи МУФ-2  
спеціальності 035 «Філологія»  
освітньо-професійної програми  
«Українська мова та література»  
Хеленюк Денис Анатолійович

Наукова керівниця – докторка філологічних наук,  
професорка катедри української мови і літератури  
Національного університету «Острозька академія»  
Вісич Олександра Андріївна

Рецензентка – докторка філологічних наук,  
доцентка кафедри теорії літератури та зарубіжної  
літератури Волинського національного  
університету імені Лесі Українки  
Левчук Тереза Петрівна

Острог, 2023

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b>	3
<b>РОЗДІЛ I КОНЦЕПТ ПОКОЛІННЯ В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ</b>	7
1.1. Специфіка та суть поняття покоління	7
1.2. Типологія поколінь у суспільно-культурних координатах України кін. ХХ– поч. ХХІ ст.	17
1.3. Традиції осмислення конфлікту поколінь в українській літературі	20
<b>РОЗДІЛ II ГЕНЕРАЦІЙНА СТРУКТУРА ПЕРСОНОСФЕРИ РОМАНУ АРТЕМА ЧЕХА «ХТО ТИ ТАКИЙ?»</b>	<b>30</b>
2.1. Творчість Артема Чеха у контексті сучасних літературних тенденцій	30
2.2. Роман "Хто ти такий?" у рецепції літературної критики	41
2.3. Колективна травма як один із проявів проблеми покоління в романі	45
2.4. Фелікс як представник покоління «батьків» в умовах перехідної доби	49
2.5. Самоідентифікаційні пошуки героя покоління «Y» у романі	54
2.6. Формування та взаємодія різних поколінь в романі Артема Чеха «Хто ти такий?»	59
<b>ВИСНОВКИ</b>	<b>63</b>
<b>ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА</b>	<b>67</b>

## ВСТУП

**Актуальність** проблеми поколінь є однією з найбільш популярних проблем, до якої все більше звертаються письменники сучасності, зокрема прикладом цьому є автобіографічний роман українського письменника - Артема Чеха "Хто ти такий?" Автори у творах висвітлюючи проблему поколінь роблять акцент на висвітленні майбутніх цінностей та традиції, роблячи акцент на досвіді попередніх поколінь. Це дозволяє авторам зафіксувати не тільки сучасні тенденції, але й визначити майбутні напрямки розвитку суспільства. Використовуючи різноманітні жанри та стилі, автори намагаються створювати вражаючі портрети персонажів, які є не лише відображенням сучасної реальності, але й символами майбутніх та минулих поколінь. Широкомасштабна агресія РФ ще більше загострила цю проблему та призвела до нового аспекту: численні родини стали жертвами розриву, будь то фізично чи духовно, а члени однієї сім'ї можуть опинитися на різних боках конфлікту. Таким чином актуальність проблеми покоління є важливим питанням сьогодення українського суспільства. Якщо ж проаналізувати роботи та публікації останніх досліджень у яких започатковано розв'язання висвітлення проблеми, то актуальність даної проблематики висвітлюється не лише в літературі, а й у багатьох інших сферах, зокрема в соціології та психології. А останні дослідження вчених відзначають зростання інтересу до питань взаємодії між всіма поколіннями в різних сферах життя. До таких праць відносяться наступні роботи: «Покоління X: аналіз особливостей, проблем та викликів» М. Черкас. Також науковою роботою в області психології є робота: «Особливості формування та розвитку покоління Y в Україні» - Л.В. Гриценко, Н.В. Левченко та О.О. Петренко. Якщо ж говорити про дослідження проблеми поколінь серед українських літературознавців, то варто відзначити наступні роботи: «Між поколіннями: українська література на зламі

тисячоліть» М. Корольової, «Покоління Y в українському суспільстві: сучасний стан і перспективи розвитку» Т. Яковенко.

**Об'єктом** дослідження випускної кваліфікаційної роботи є персонифікація автобіографічного роману Артема Чеха «Хто ти такий?».

**Предметом** дослідження випускної кваліфікаційної роботи є художня реалізація проблеми поколінь у романі автора.

**Мета роботи** - охарактеризувати систему персонажів роману Артема Чеха «Хто ти такий?», визначити поколіннєву типологію героїв у творі та дослідити проблему конфлікту поколінь в романі. Мета роботи зумовлює виконання таких завдань:

1. Проаналізувати спектр тлумачення поняття «покоління» у сучасних гуманітарних науках;
2. Простежити традиції осмислення проблеми поколінь в українському літературознавстві та літературі.
3. Охарактеризувати творчість Артема Чеха у контексті розвитку сучасної української літератури.
4. Дослідити генераційний конфлікт та способи самоідентифікації героїв у романі автора "Хто ти такий?"

**Теоретико-методологічною базою** кваліфікаційної роботи є комплексний аналіз та використання основних теоретичних концепцій і методологічних підходів у галузевих дослідженнях, що стосуються явища покоління у міждисциплінарному світлі. Зокрема, використано праці Тамари Гундорової, Карла Маннгейма, Нейла Хоу, Вільяма Штрауса, Віталій Масненко.

**Методи дослідження.** У проведенні дослідження методів аналізу роману Артема Чеха “Хто ти такий?” в контексті проблеми конфлікту поколінь в сучасній українській прозі можна дослідити наступні літературознавчі методи:

1. Історико-культурний метод. Цей метод дозволяє визначити, як автор описує в романі історичні зміни між кінцем ХХ-го початком ХХІ-го століття, як у романі описується огляд історичних та культурних перетворень в українському суспільстві з урахуванням історичного контексту та культурних впливів, що допоможе зрозуміти, які саме фактори вплинули на формування покоління “Х” та “У” у романі.

2. Інтермедіальний метод. За допомогою цього методу варто визначити поглиблений етап тексту роману з іншими культурними мистецтвами. В першу чергу з кінематографом оскільки за основами роману було знято кінострічку “Я і Фелікс”. Також за допомогою інтермедіального методу необхідно дослідити сюжет роману з музичним мистецтвом. Так, як одним із основних елементів поєднання твору та кіномистецтва, являється саме музичне мистецтво, яке автор описує і в сюжеті роману, відкриваючи перед читачами головних персонажів.

3. Біографічний метод. Використовуючи цей метод при дослідженні роману, варто поглиблено дослідити біографію автора роману “Хто ти такий?” — Артема Чеха, його життєвий досвід, вплив пережитих ним подій на роман та автора життєвий шлях письменника особисто, що дозволить виявити персональну мотивацію автора на відображенні ідеології та сюжету роману.

4. Типологічний метод зіставлення. Дослідження цього методу спрямоване на визначення характеристик та особливостей персонажів роману в

порівнянні з іншими творами інших авторів, у яких піднімається проблематика конфлікту поколінь, що дозволить визначити загальні та унікальні риси героїв роману “Хто ти такий?”.

5. Порівняльний метод. Завданням цього методу є порівняння роману "Хто ти такий?" з іншими літературними творами, які розглядають проблему конфлікту поколінь, що дозволяє визначити унікальні аспекти роману та порівняти їх із загальним контекстом літературного дискурсу.

### **Структура роботи**

Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 67 сторінок. У вступі розкривається актуальність теми випускної кваліфікаційної роботи, та визначається мета та методи роботи, які розкривається в наступних розділах кваліфікаційної роботи. В першому розділі основної частини розкривається проблематика конфлікту поколінь, зазначається суть, специфіка та типи поняття “покоління”, також розглядається частина, як виокремлюється дана проблематика серед науковців, та літературних діячів, які розглядали проблематику конфлікту поколінь. У другому розділі основної частини досліджується творчість Артема Чеха, його літературні доробки, бачення письменником проблематики покоління у сьогоdnішньому суспільстві, а також висвітлення ним цієї проблематики у автобіографічному романі “Хто ти такий?”. У висновку підводиться акцент проблемної роботи випускної кваліфікаційної роботи, зокрема виокремлюються основні елементи, які були досягнуті під час роботи, та наводяться рекомендації можливих майбутніх наукових робіт на проблематику конфлікт поколінь. У списку використаних джерел зазначений перелік літературних, публіцистичних та наукових робіт до яких було звернення під час написання випускної кваліфікаційної роботи.

## РОЗДІЛ І КОНЦЕПТ ПОКОЛІННЯ В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ

### 1.1 Специфіка та суть поняття покоління.

Покоління соціально-демографічна та культурно-історична спільність людей, об'єднаних межами віку та загальними умовами формування функціонування в історичний період часу. Так до прикладу німецький вчений Карл Мангейм у статті “Проблема поколінь”[23] зазначив, що зміна поколінь - універсальний процес, який базується на біологічному ритмі життя людей. Перехід від покоління до покоління відбувається послідовно. У культурному розвитку з'являються нові учасники, а старі поступово зникають. Однак цей процес стабільний: нові учасники можуть брати участь в хронологічно обмеженому процесі, тому важливим елементом являється передача накопиченого досвіду, культури та інших соціальних мотивів від старшого покоління до молодшого.

Американські вчені Нейл Хоув та Вільям Штраус [24, с.11] незалежно один від одного фактично в один і той же час вивчали конфлікт поколінь, і що саме цікаве дійшли до однакових висновків, а власне:

1. Історія розвивається циклами, тривалість яких орієнтовно дорівнює тривалості людського життя.
2. Цикли містять чотири періоди, що відрізняються один від одного настроєм та цінностями, які переважають у суспільстві.

Крім того, вчені визначили покоління, як сукупність усіх людей, народжених у проміжок часу, що становить приблизно 20 років, або одну фазу життя, яких за теорією Нейлі Хоув та Вільяма Штрауса вирізняються наступні фази: дитинство, молодість, середній вік, старість.

Покоління об'єднується навколо спільних цінностей однієї вікової

групи, що відрізняються від цінностей та орієнтирів другого етапу покоління. Різниця цих цінностей здатна породжувати труднощі соціальної взаємодії між представниками різних поколінь у соціумі. Кожне покоління переживає чотири етапи перетворення: підйом, пробудження, спад, криза. [43, 101 с.].

Підйом - це перший етап у життєвому циклі покоління, коли молоді люди починають активно впроваджувати нові ідеї та цінності у суспільстві. Особливостями цього покоління є :

1. Ентузіазм. На цьому етапі представники вірять у свій потенціал, відчують надію на майбутнє, що підштовхує їх до дій.

2. Впроваджують нові ідеї. Під час етапу підйому молодь вносить новаторські ідеї та концепції на суспільство. В цей час вони можуть бути спрямовані на зміну технологій, культурних практик, політичних систем та на інші фактори.

3. Проти старого порядку. Молодь, яка переживає підйом часто виступає проти старих ідеологій та звичаїв, які вони вважають застарілими чи несправедливими. Вони бажають змінити статус-кво і розглядають його критично.

4. Прагнення до соціальних змін. Молодь може бути дуже соціально активною під час цього етапу, борючись за свої цінності та домагаючись змін у суспільстві.

5. Пошук ідентичності. Важливою частиною цього періоду являється процес пошуку власної ідентичності, визначення себе як частини певної групи або руху, що відстоює їх цінність.

Пробудження - це другий етап у життєвому циклі покоління, який настає після підйому. На цьому етапі представники покоління починають стикатися з реальними викликами, перешкодами та складнощами на шляху



до досягнення своїх ідеалів та змін у суспільстві. Даний період має декілька характерних рис:

1. Реалізм. Під час пробудження молодь починає більш реалістично оцінювати можливості та обмеження своєї діяльності. На цьому етапі представники визнають, що зміни в суспільстві можуть вимагати більше часу та зусиль, ніж на те за який період часу вони спочатку з'явилися.

2. Зіткнення з викликами. Представник певного покоління, яке проживає етап “пробудження” зіштовхується з реальними соціальними, економічними та політичними проблемами, які можуть ускладнити досягнення своїх цілей.

3. Розвиток людських якостей. Пробудження може сприяти розвитку лідерських якостей у представників покоління. У цей період представники мають можливість висувати власні активні голоси в суспільному діалозі, організовувати дії спрямовані на вирішенні проблем та захист власних цінностей.

4. Навчання на помилках. Пробудження, як правило виступає періодом, коли молодь здобуває досвід та навчається на помилках. Вони можуть вперше зіштовхнутись з труднощами та невдачами, що допомагає розвинути стійкість до викликів та вміння вчасно адаптуватися до нових змін у соціумі.

Спад - є третім етапом у життєвому циклі покоління, який настає після пробудження. На цьому етапі представники покоління можуть відчувати втому від своєї попередньої боротьби, роботи та розчарування у досягненні своїх високих ідей і цілей, які були не реалізованими під час етапу “пробудження”. Цей період характеризується наступними ключовими рисами:

1. Втрата ентузіазму: Представники покоління, які переживають спад, можуть втратити частину свого ентузіазму та палкості, які були

характерні для них на попередньому етапі. Вони можуть стати менш активними та впертими у своїх діях.

2. Рефлексія: На цьому етапі представник покоління більше часу починає приділяти рефлексії над своїм життям, своїми цілями і досягненнями. Представники, як правило починають запитувати себе, чи варто продовжувати боротьбу за самі ті ідеали, які були встановлені на попередньому етапі, чи краще звернутися до альтернативних та більш соціально прийнятих правил.

3. Бажання стабільності: Під час етапу спаду можна збільшити бажання отримати більшу стабільність і комфорт у житті. Люди, як правило починають віддалятися від радикальних змін та бажають консервативних підходів у своєму житті.

4. Можливий конфлікт із молодшими поколіннями: Іноді на цьому етапі може виникнути конфлікт між тими, хто переживає спад, і молодшими поколіннями, які як правило є більш активними та рішучими в боротьбі за свою цінність.

Спад є нормальною частиною життєвого циклу покоління і може вести до переосмислення цінностей і цілей. Після спаду може наступити останній етап - криза, або ж покоління може знову пройти через цикл, відчувати підйом і розпочати новий етап активності.

Криза - це останній етап у життєвому циклі покоління. На цьому етапі представники покоління стикаються зі значними внутрішніми та зовнішніми конфліктами, які можуть призвести до великих змін у суспільстві та в самому поколінні. Деякі ключові риси кризи включають:

1. Внутрішні конфлікти: Люди на цьому етапі можуть відчувати глибокі внутрішні конфлікти щодо своїх цінностей, ідеалів і життєвого шляху. Вони можуть шукати нові способи розуміння себе та світу.

2. Зовнішні конфлікти: Представники покоління під час даного етапу, як правило вступають в конфлікти з іншими суспільними групами або поколіннями, особливо з тими, хто представляє інші цінності та ідеали.

3. Пошук ідентичності: Криза є часом глибокого пошуку ідентичності, переосмислення цінностей та ідеалу.

Етап кризи є першим етапом у життєвому циклі покоління, який може призвести до глибоких змін у суспільстві та в самому поколінні. Етап може бути важким і вимагати від людей багато рефлексій та адаптацій, однак в той же час він може бути етапом нового становлення та розвитку.

### **Нині у світі окреслюють такі типи поколінь:**

**1. GІ - переможці народженні 1900-1923 року.** Цей тип покоління відзначається характерними особливостями, які були обумовлені історичними подіями того часу. Основними характеристиками покоління GІ виокремлюють наступні критерії:

1. Задоволення базовими потребами: Багато представників цього покоління виростили в часи економічної нестабільності, тому вони були звичайно більш цінно налаштовані на економічну безпеку і стабільність.

2. Консервативність: GІ-покоління відзначається консервативними цінностями і традиційними поглядами на родину, релігію та мораль. Вони прагнули створити стабільні сімейні структури та віддавали переваги традиційним ролям статей.

3. Здатність до адаптації: погіршити свою консервативність, GІ-покоління було здатним до адаптації до змін у суспільстві і технологіях. Вони пережили значні соціокультурні і технологічні зміни, і багато з них приймали і використовували нові технології.

4. Військовий досвід: Велика кількість людей даного покоління пережила Першу і/або Другу світову війну, що сильно вплинуло на їх

життя і погляди. Багато з них були ветеранами війни, які зробили великий внесок у військовий зусилля.

**2. Р - мовчазне покоління народженні у 1923-1943 року.** Це покоління отримало свою назву через те, що воно виросло в період значущих світових подій, але раніше виявляло себе менш активним політично та менш виразно в суспільному діалозі, відповідно до попереднього покоління. Основні характеристики даного покоління:

1. Традиційні цінності: Мовчазне покоління, як правило, з традиційними цінностями і було спрямоване на створення стабільних родинних структур і дотримання традиційних ролей статей.

2. Збереження приватності: Дане покоління відзначалося захопленням приватності та невтручанням в особисті справи.

3. Стабільність та безпека: після війни і депресії багато людей цього покоління прагнули стабільності та економічної безпеки для себе і своєї сім'ї.

4. Розвиток кар'єри: Багато представників мовчазного покоління приділяли значну увагу розвитку своєї кар'єри та професійному зростанню.

**3. Baby Boomers - Бебі-Бумери народженні у 1943-1963 року.** Назва «Бебі-Бумері» виникла через значний ріст народжуваності в період після завершення Другої світової війни та прибуття військових ветеранів. Основними характеристиками покоління «Бебі-Бумерів» являється:

1. Зрілість після військового періоду: Бебі-Бумері виростили в епоху відновлення після війни, коли економіка країни зростала відновлювалася. Вони спостерігали за значними змінами в суспільстві та економіці.

2. Великі сім'ї: Багато представників цього покоління виростили у великих сім'ях, після того в той час варто було багато дітей.

3. Соціокультурні зміни: дане покоління було слідом за значними соціокультурними змінами, такими як рух за права громадян, рух за права жінок, культурна революція 1960-х та інші події, які вплинули на їхнє світосприйняття та цінності.

4. Активна політична участь: Бєбі-Бумери були активними учасниками політичного життя своїх країн. Вони брали участь у соціальних рухах, протестах і політичних кампаніях.

#### **4. X - невідоме покоління (народженні у 1964-1984 року).**

Основними характеристиками даного покоління є:

1. Ліберальність і толерантність: Покоління X відзначає відкритість до різних поглядів і ставлень до різних культур і стилів життя.

2. Автономність, люди цього покоління досягли більшої незалежності і самостійності у вирішенні своїх особистих і професійних питань. Вони демонстрували прагнення до самовираження і самореалізації.

3. Перехідність: Покоління X виростало в період історичних змін і переходів. Вони стали свідками завершення Холодної війни, змін технологій, появи комп'ютерів та Інтернету, а також соціокультурних змін, пов'язаних з музикою, модою та іншими аспектами життя.

**5. Y - мілленіали народженні у 1985-1999 року.** Це покоління відзначається наступними основними характеристиками:

1. Глобалізація. Мілленіали виростили в період глобалізації, коли світ став більш зв'язаним і доступним через міжнаціональні комунікації та мобільності.

2. Толерантність та різноманітність. Мілленіали відзначаються відкритістю до різних культур, ідентичностей та способів життя.

3. Зміни у підходах до кар'єри. Міленіали часто цінують баланс між роботою та особистим життям та шукають роботу, яка відповідає їхнім цінностям та інтересам.

4. Інтернет та технології: Мілленіали вирости в епоху значного розвитку технологій та створення Інтернету. Вони є першим поколінням, яке вже з дитинства було пов'язане з комп'ютерами, мобільними телефонами та іншими цифровими технологіями.

**6. Z - зумери (народженні у 2000 році та молодші).** Попри те, що це наймолодше покоління вони вже відзначаються деякими унікальними характеристиками та особливостями:

1. Глобалізація. Зумери виростають у світі, де глобалізація і міжнародні зв'язки є нормою. Вони мають можливість взаємодіяти з людьми з усього світу, сприймають багато культур і мов, і їх світогляд часто є більш відкритим і різноманітним.

2. Екологічна свідомість. Зумери демонструють високу екологічну свідомість і стурбованість питаннями збереження навколишнього середовища. Вони вимагають більшого внеску у розв'язанні проблем зміни клімату та інших екологічних проблем.

3. Нові підходи до освіти та роботи. Зумери часто шукають нові підходи до освіти та роботи. Вони можуть вибрати дистанційне навчання та роботу віддалено, а також цінують гнучкість у графіку.

4. Здоровий спосіб життя. Багато зумерів хочуть отримати здоровий спосіб життя, включаючи правильне харчування та фізичну активність.

[25]

Якщо ж перейти до робіт українських вчених, щодо проблематики покоління, то однією з теорій на дану тематику є робота Олени Романенко, за думкою якої при формуванні поколінь важливим фактором є не лише

спільна думка про теперішнє, або очікування майбутнього, але також важливим є звернення до інтерпретації минулого. Крім того Романенко стверджує, що покоління формується на основі на основі нових спільних кодів, які виникають під час формування нових типів поколінь, але в той же час орієнтовано на майбутнє. До прикладу подібну теорію підтримується психологинею зокрема Сеїдою, яка стверджує що звернення до минулого є однією з найпоширеніших стратегій інтерпретації теперішнього. Таким чином, в аспекті формування поколінь важливо, що їх переконання і цінності прийдуть не лише в теперішній момент чи майбутніми очікуваннями, але і їх ставленням до минулого. Нове покоління сприймають інтерпретацію минулого через призму власного сприйняття історії, спільних подій і значущих моментів. Крім того, нове покоління відображають інноваційні зміни в суспільстві, так як вони реагують на нові виклики та можливості, що виникають у світі. Створення нових спільних кодів може бути результатом адаптації до швидких технологічних, економічних та культурних змін. Інтерпретація минулого включає в себе не тільки сам факт подій, але і їх осмислення та сприйняття. Визначальним для формування поколінь є їхнє ставлення до минулого, що може бути зміненим або переосмислено у контексті змін у сучасному світі. У формуванні поколінь утворюються нові спільні коди, що відбивають їхню ідентичність. Ці коди формуються в контексті сучасних та історичних подій, які стали ключовими елементами їх сприйняття світу. Орієнтація на майбутнє також важлива, наступне нове покоління не тільки аналізують минулі, але й створюють власну ціль та плани на основі свого унікального сприйняття сучасності. Загалом, формування поколінь може бути уявленням як процес, що об'єднує індивідів за спільними переконаннями, цінностями та спільним відношенням до історії. Якщо ж звернутися до українського контексту, то варто зауважити, що повномасштабне вторгнення Росії об'єднало

представників не лише одного покоління, але й всіх наявних типів поколінь. Як стверджують науковці, це стало можливо тому, що спрацювала історична пам'ять нації, яка спрацювала в критичний момент для української держави. Зокрема на початку незалежності України в 1991 році виникли численні проблеми, які впливали на різні покоління громадян.

Економічні труднощі: Завершення радянської епохи призвело до значних економічних труднощів в Україні. Процеси ринкових реформ, гіперінфляція та загальна економічна нестабільність вплинули на рівень життя всіх поколінь.

Соціокультурні зміни: зміна політичного режиму і державного устрою супроводжуються забезпеченням переосмислення національної ідентичності, відновлення культурної спадщини та встановлення нових цінностей.

Політичні та інституційні реформи: Створення нових політичних інституцій та закладів самоврядування потребувало часу на адаптацію та побудову ефективної системи влади.

Міжпоколіннєві відносини: Перехід від радянської системи до незалежності порід розриви та конфлікти між поколіннями, інші інші групи людей реагували на різні зміни та виклики. Україна на початку незалежності стикнулася із складними завданнями об'єднання різних поколінь у спільному суспільному просторі. Той, хто пережив радянську епоху, відчував ностальгію та розчарування, були змушені адаптуватися до нових умов. В той же час, як молодше покоління, народжене в незалежній Україні, відзначається відкритістю до нових цінностей та технологічною



грамотністю в порівнянні з старшими поколіннями. Цей перехід не міг обійтися без викликів конфліктних ситуацій, часом навіть до непорозуміння. В той час же час, як представники старшого покоління в свою ж чергу можливо відчували втрату старого порядку, тоді як молодше переймалося новими ідеями та технологіями. Проте, на шляху до подолання розривів, важливою стала спроба створення діалогу та взаєморозуміння між поколіннями. Цей процес сприяв обміну думками та сприяв формуванню спільної свідомості для спільного будівництва майбутнього. Міжпоколінні відносини в Україні в той час стали частиною складного пазлу соціокультурного періоду, який визначав сприйняття минулого та кроки до нового етапу в історії країни.

Масова міграція: Економічні проблеми та нестабільність спричинили масову міграцію громадян за кордон для пошуку кращих економічних можливостей, що вплинуло на родинні структури та спілкування поколінь.

## **1.2 Типологія поколінь у суспільно-культурних координатах України кін. ХХ– поч. ХХІ ст.**

Тема покоління та її психологічних особливостей має важливе місце в українській літературі і літературному дискурсі загалом. Українські письменники в своїх творах відтворюють усі аспекти сучасного життя, і особливо важливе місце серед них відводять сімейним відносинам. Сім'я, як невід'ємна частина нашого життя, стає джерелом моральних цінностей та каталізатором розвитку духовності молодого покоління. В літературі вона символізує скарбницю загальнонаціональних надбань та втілення життєвої мудрості. Літературні твори відображають зв'язок між минулим,

сучасністю і майбутнім, відтворюючи душу нації та відображаючи різноманітні настрої, роздуми, сподівання та мрії українського народу.

Одним із яскравих прикладів протистояння поколінь є повість "Кайдашева сім'я" Івана Нечуя-Левицького. У творі проблема висвітлена на фоні перехідного періоду із кріпацтва до вільного життя у селі у другій половині XIX століття. У романі розповідається історія, яку зараз важко уявити, зокрема про важке життя після скасування кріпацтва, коли всі отримали волю, але не завжди вміли адаптуватися до нових умов. Така перехідна доба відображена у долі сім'ї Кайдашів, типової селянської родини. Старші покоління Кайдашів виростили в часи панщини, де підкорялися панові та своїм батькам. В той же час молодше покоління не хотіло отримати батьківський авторитет і відстоювало свою незалежність, що створювало конфлікти між ними. Представники молодшого покоління, які представлені в повісті, зокрема кайдашеві сини та невістки, мають свої особливості та характерні риси. Карпо — найстарший із синів, вирізняється мовчазністю, настійливістю та жорстокістю. Він навіть доходить до того етапу, що піднімає руку на батька та матір під час сімейних сварок. Лаврін, у свою чергу, є людиною з поетичною душею, спочатку намагається встояти осторонь конфліктів, але після смерті батька бере на себе керівництво господарством і потрапляє в конфлікт зі старшим братом. Дружина Карпа, Мотря володіє енергійним та незалежним характером і швидко розсмоктує сховані мотиви свекрухи Кайдашихи, тому відверто конфліктує з нею по всім питанням, від одягу до кухонного приладдя. Мелашка, яку обрав собі Лаврін, відіграє важливу роль в ролі успіху свого чоловіка, однак відчувши неприязнь свекрухи, вирушає до Києва. Персонажами, які відображають неосвіченість та духовну "темноту" селян, є баба Палажка і баба Параска. Палажка намагається продемонструвати свою віру та покаєння перед Богом, стверджуючи, що

вона з'їла двадцять пасок у Києві, як спокутування своїх гріхів, які вона вчинила в минулому та може скоювати в майбутньому. Однак ця набожність є штучною та гіпокризною, та ніяк не зупиняє Палажку від лайки та ворожнечі. Також вона намагається «лікувати» Омелька, який захворів, шляхом вимовляння перекручених слів молитов і використовує церковні назви книг та імена без належного розуміння. Це свідчить про її неосвіченість та природну емоційність до суверенності.

У цей же список можна додати і роман сучасного українського письменника Володимира Лиса - "Століття Якова". Сюжет роману розповідає про діда Якова Меха, поліського українця, який за своє життя пережив владу п'яти держав: російської імперії, УНР, Польщі, Гітлерівської Німеччини, та Радянського Союзу. Свою ж старість головний герой зустрічає вже у шостій країні – Незалежній Україні. У романі «Століття Якова» Володимир Лис об'єднує часові історії в тексті, не роблячи якогось конкретного аналізу на одній історичній межі. Тим самим дає змогу читачеві познайомитися з різними етапами життя Якова, а власне: починає твір зі старості Якова – це 90-ті роки ХХ ст, та початок ХХІ століття. Загалом у романі автор пише про постійні випробування головного героя, який підтримував УПА, та Симона Питлюру, служив у червоній армії, після чого потрапив у німецький концтабір. Хіба – це не фантастика? Фантастика... жахлива фантастика! А події другої світової війни взагалі поставили перед Яковом лише одне питання як вижити? Ось, як сам автор описав цей момент у книзі: *«Вижити, вижити, вижити. Ті слова він твердив собі, лягаючи спати й прокидаючись. На його очах ще двічі «доходяг» вкидали в піч. Знову здригався, тамуючи в собі крик. Що рвався з грудей. Молитви твердив, які знав: «Отче наш», і до Богородиці звертався, і до святих Миколая, Дмитра-великомученика, чия церква в їхньому селі була...»* [20, 159 с.]. Якова не лякала зміна влади під час війни,

він залишається вірним своїм переконанням і не переходить на бік ворога. А на самому полі бою під час війни Яків не вбиває, проте пройшовши страх війни, робить це в мирний час. На мою думку, тут варто зазначити, що Володимир Лис намалювавши картину кохання Якова Меха до польської жінки – Зосі, яка була зі шляхетного роду, намагається нам показати, що війна в той час не минула нікого, незважаючи на національність та рівень соціального статусу, і власне Зоя приймає умови життя селянина — Якова Меха. Цим самим автор роману говорить, що міжнаціональні зв'язки не мають ніякого значення, а перед героями стоїть лише одне питання вижити у цей жахливий період історії. І знаєте твір Володимира Лиса «Століття Якова» подібний в своєму розумінні, переживанні на головних героїв з твору Артема Чеха «Хто я такий», оскільки на жаль через війну проходить і наше покоління так само як і столітній Яків Мех. І можливо навіть відкинувши патріотичні цінності, ідентичності до держави ти розумієш, що і в наш час просто зараз існують люди, які в період війни прагнуть лише одного вижити любою ціною.

### **1.3. Традиції осмислення конфлікту поколінь в українській літературі.**

На початку незалежності України в 1991 році виникла складна проблема взаємовідносин та розуміння між усім поколіннями суспільства. Ця проблема виникла з-за історичних, культурних та соціальних різниць між різними групами населення. Однією з ключових розділів було покоління, яке пережило радянську добу та навчилося думати та функціонувати в умовах радянської системи, і молодше покоління, яке народилося в незалежній Україні та не мало досвіду радянського режиму. До того ж згадаймо, що комуністична більшість Верховної Ради України пішла на компроміс і проголосила незалежність України в 1991 році,

намагаючись зберегти радянську владу. В той час держава отримала незалежність через розпад радянського союзу, але суспільство виявилось фактично не готовим до такої масштабної події. І ось власне в цій історичній ситуації ми спостерігаємо нову державу без єдиної політичної нації, де жителі Заходу і Сходу мають різні хибні міфи та перекручену свідомість. Більшість громадян переживають дезорієнтацію та не розуміють, що саме трапилось. В той же час історик Віталій Масненко наголошує, що незалежність не впала на українців із неба. Це був довгий складний процес, який тривав не один десяток років та сприяв зростанню української ідентичності нашого населення. *“Відбулася етнічна політизація українців. Вони, формально лишаючись ще громадянами срср, дедалі більше ставали українцями. Відповідно Акт проголошення незалежності не був випадковістю, адже ми за це боролися”*, [22] — наголошує історик. Однак варто зазначити, що навіть і в цей час серед різних поколінь українців були розбіжності, які можна окреслити наступними факторами:

1. Різниця в історичному досвіді. Старші покоління, які належать до покоління радянської епохи, пережили різні історичні події та мають власний досвід життя в умовах радянського союзу. Вони виростили в системі, де панувала радянська ідеологія, цензура та обмеження свободи. Молодше покоління народилося або виросло в незалежній Україні, де мова політичні та соціокультурні реалії інші

2. Різниця в культурних цінностях. Старше покоління може мати більшу активність до захисту радянських та російських культурних цінностей, тоді як молодше покоління шукає свою ідентичність та підтримує українську культуру.

Літературознавиця та культурогиня - Тамара Гундорова заявила, що постколоніальна теорія з одного боку мігрує на інші міждисциплінарні

поля, такі: як історія, політологія, культурологія, стаючи таким чином міждисциплінарною наукою, проте цей метод допомагає трансформації постколоніальної теорії, дозволяючи їй вийти за межі старих геокультурних рамок і стати транснаціональною [8]. Таким чином за словами Гундорової у 1990-ті роки почалося заповнення прогалін в історії української культури та літератури, які були видалені часом, репресіями тоталітарного режиму радянської влади, однак на початку незалежності словник нашої культури почав переписуватися. Відбувається етап розширення карти регіональних груп і літературних шкіл – на популярність виявляються різні творчі спільноти, такі як “станіславський феномен” та “житомирська школа”. Ледь не кожен автор висловлював свою думку щодо того, якою має бути нова українська література – бурлескною, неонародницькою, модерністською, авангардистською. Великим проривом також стало, те що почала з’являтися жіноча література. Так до прикладу роман “Польові дослідження з українського сексу” Оксани Забужко стає одним із найбільш фундаментальних текстів української літератури на початку незалежності нашої держави. Що згодом вже на початку 200-х років дало можливість нарощувати міць української літератури, зокрема у Києві було створено фестиваль “Київські лаври”, який допоміг проявитися новим іменам в українській літературі, в частості - Сергію Жадану, Андрію Любці, Мар’яні Кіяновській, Олені Галеті. Якщо ж говорити про літературні жанри, то на перше місце вийшли романи, повісті та есеїстики, особлива популярність яких прийшла на період “Помаранчевої революції” до прикладу в цей час виходить збірка есеїв від Оксани Забужко під назвою: “Lets my people go”. А починаючи з 2014 року на перше місце української літератури стала тема війни, особливо дана тематики поширилися після початку повномасштабного вторгнення рф на територію України. В цей час проявляють свій хист такі майстри літературного слова, як Артем Чапай, Валерій Пузік, Артем Чех. Однак за

словами Гундорової попри всю важливість даної тематики не варто зацікавлювати увагу лише на ній, та розвивати літературу в різних жанрах і стилях. Зокрема науковиця зазначає, що: *“Нам бракує осмислення радянського минулого в складних моральних категоріях і складних текстах”*. [7]

Зокрема в історії нашої держави є епоха письменників, які увійшли в історію під назвою “Шістдесятники” до цього списку входили наступні письменники: Іван Драч, Микола Вінграновський, Василь Симоненко, Ліна Костенко, Василь Стус. Життєвий шлях більшості з цих письменників на жаль закінчився до волі рано. Однак є і ті, хто і досі радує нас своєю творчістю — зокрема Ліна Костенко. У той же час більшість письменників з даної епохи, зокрема — Василь Стус був засуджений за “антирадянську агітацію та пропаганду”. А що саме смішне адвокатом українського поета Стуса був зрадник України — Віктор Медведчук. І на жаль подібна історія була не лише зі Стусом а й з іншими “шістдесятниками”. Однак попри це представники цього літературного угруповання розвинули активну культурницьку діяльність, яка виходила за межі офіціозу: влаштовували неформальні літературні читання та художні виставки, вечори пам’яті репресованих митців, ставили замовчувані театральні п’єси. З появою шістдесятників гостро постала проблема «батьків і дітей» у літературі. Молода генерація закидала «літературним батькам» відповідальність за сталінські злочини, пристосуванство до деспотичного режиму, творчу імпотенцію. Українські митці-шістдесятники своїми творами і активною громадською діяльністю намагалися відроджувати національну свідомість, боролися за збереження української мови та культури. У своїх творах намагалися говорити про реальні проблеми життя, болючі питання, замовчувані у часи сталінізму і які хвилювали тогочасне українське суспільство. На початку 1960 р. діяли клуби творчої молоді — київський

«Сучасник» і львівський «Пролісок», які стали центрами громадської діяльності шістдесятників. У клубах відбувалися літературні зустрічі, вечори пам'яті, театральні постановки, де молоді митці формували власний світогляд та світобачення своїх слухачів і читачів. З середини 1960-х шістдесятники розпочали формування політичної опозиції комуністичному режиму і незабаром стали активними учасниками дисидентського руху в Україні, зокрема як члени Української гельсінської групи. Та й загалом оцінити ту роль, яку принесли шістдесятники у розвиток української нації у часи тоталітарного режиму сср не є складним завданням. Зокрема про це говорить сучасна письменниця та дочка Ліни Костенко - Пахловська Оксана: *“В шістдесяти роки в культуру прийшло покоління протесту, покоління молодих бунтарів. Саме там, в їхній поезії і в їхніх картинах, в їхній публіцистиці і прозі, в історичних дослідженнях і фільмах народжувалася та Інша, Нова Україна, Україна вільна, Україна демократична, Україна європейська. Саме вони зарядили ідеями та енергією прориву всенародне рушення 80-х. Це покоління бачило лазерним поглядом найболючіші проблеми України і світу. Власне, коли режим називав їх «націоналістами», їхня Україна — це була душа, що обіймала собою біль інших народів”* [28].

В той же час сучасні українські письменники також активно піднімають питання осмислення конфлікту поколінь у своїх творчих доробках. Окрім Артема Чеха дане питання підіймається в творчості Оксани Забужко, Сергія Жадана, Юрій Андрухович та багатьох інших письменників. Так до прикладу - Юрій Андрухович, який в дитинстві мріяв стати археологом і копатися в пошуках історичних фактів, став письменником, та одним із засновників поетичної групи Бу-Ба-Бу відкриваючи перед читачем своє бачення, яке за словами самого автора нерідко базується на відбитті історичних подій. На думку поета сучасне



покоління українців мало читає, та не адаптоване до культури полисатити книги в чому бачить велику проблему української нації. [27]. Так автор в своєму романі: “Московіада” глибоко досліджує історію України та взаємодію різних поколінь у контексті складних суспільно-політичних періодів. Хоча тут варто сказати, що основні події в романі розповідають про життя студента в москві, і хоча в книзі не окреслюються рік в якому відбуваються події, однак літературні критики які досліджували проблематику роману сходяться на думці що події описані в книзі відбуваються в 1991 році. Через призму життєвих історій різних поколінь героїв твору Андрухович створює портрет українського суспільства на фоні важливих історичних подій. Персонажі виступають не лише як індивіди, але й як представники своєї епохи, носії власних переконань та цінностей. Цікавим уривком тексту являється момент у якому автор повертає увагу до гуртожитку в якому жив головний герой роману - Отто фон Ф., автор описує що колишня велика тоталітарна держава давно позбулася своєї “могутності” і тепер похожа на звичайний гуртожиток до того ж у найгіршому розумінні цього слова. Крім того Андрухович будучи одним із найбільш популярних письменників України сучасності відверто запевняє, що бути письменником в сучасній Україні це неймовірно цікаво, оскільки країна є складною та багатогранною в частності за словами письменника розмаїття стосується культурних, історичних та соціальних аспектів в українському суспільстві. Однак ця складність створює унікальне середовище для творення та висловлення ідей у творчості [9]. Цікавий момент з Андруховичем відбувся в 2022 році, під час вже повномасштабної війни в Україні. Письменника запросили на літературний фестиваль в норвезьке місто Мольде, під час якого він мав представляти Україну у розмові з російським письменником Шишкінім. Важливість даної зустрічі підкреслювало те, що вищезгаданий роман українського письменника “Московіада” спеціально було перекладано на норвезьку

мову під зустріч між письменниками і хоча серед українського суспільства нерідко можна було почути заяви, що Андруховичу не варто їхати на зустріч з російським письменником, сам же ж поет вирішив зустрітися з представником країни-агресора, що у свою чергу викликало немало хейту серед українського суспільства на адресу Андруховича. Однак свою позицію письменник обгрунтував тим, що російський представник літератури - Шишкін підтримав українців у 2014 році на міжнародних фестивалях, після подій Євромайдану, в той же час Юрій Андрухович нерідко заявляв, що культурна машинерія в росії являється стратегічною зброєю, яка створена для того, щоб поширювати наративи “русского міра” по всьому світу [11].

Ще однією поетесою України, у творчості якої можна знайти висвітлення проблеми покоління є - Оксана Забужко. Зокрема в романі “Музей покинутих секретів” письменниця у розповідає про родину сагу трьох поколінь, яка тягнеться з 1940-х років, у яких описує добу УПА та режим сталінізму на територіях України, після чого у романі описується період шістдесятих років, проте основна сюжетна лінія проходить через початок двохтисячних років. У центрі уваги роману описується історія трьох поколінь двох сімей: Гоцинських і Довганів-Ватаманюків. Головні герої твору, Дарина і Адріян, представники наймолодшого покоління, взаємодіють та об'єднують свої життєві шляхи на початку XXI століття. Цікавим моментом є те, що родина Гоцинських походить із західної України, а родина Довганів із східної, що також було проблемою української нації у двадцятому столітті під час радянської окупації. Сама ж Оксана Забужко заявила, що написанням даного роману хотіла пробудити в українців національну свідомість, показати через які проблеми проходили різні покоління в історії нашої держави, та дати можливість читачеві “відкопати” проблему поколінь у своїй родинній пам'яті, оскільки як каже

поетеса забуте продовжує діяти, а значить і продовжує впливати на наше майбутнє [40]. Також важливим є те, що вся призма проблем поколінь, яка описується в романі проходить через ще один важливий спектор, а власне гендерну критику, оскільки головною героїнею роману є журналістка - Дарина Гощинська, яка розслідує смерті двох жінок, перша яка відбулася у сорокових роках двадцятого століття, а інша через автокатастрофу відбулась в реальному часі під якої загинула подруга Дарини Гощинської. Також читаючи роман час від часу виникало враження, що роман — “Музей покинутих секретів”, який вийшов в далекому 2009 році тісно пов’язаний із сьогоденням, коли українці знову повинні боротися за свою незалежність так як в далеких в сорокових роках минулого тисячоліття, а ворог все той самий, що правда лише назву змінив з срср на рф. А єдиним шансом припинити історичний біль різних поколінь українців Оксана Забужко бачить лише в розвалі росії, зокрема як запевнює поетеса, пошук шляхів для м'якого розпаду імперії є цивілізаційною перспективою, яка відкривається перед людьми. [35] Очевидно, що цей процес включає перегрупування сил та зміну центрів регіонального лідерства серед країн колишнього радянського союзу. Ба більше, як запевняє літераторка вже нам у недалекому майбутньому доведеться пройти захоплюючий період реконструкції, який, ймовірно, займає не одне покоління. І дійсно наразі наша держава має унікальну можливість закінчити один із найбільш болючих циклів історії, який до того ж триває понад 300 років. Так само, як і в романі головна героїня мусила боротися зі снами, які відправляли її в минуле, з продажними керівниками телеканалів, які забрали в Дарини прямий ефір, боротися за історію своєї сім’ї, яку вона не знала розвінчуючи цим самим проблему своєї сім’ї, яка ішла не одне покоління. Так само і українська нація нині бореться за свою культуру, ідентичність, за своє право існувати в принципі, як вільна нація на своїй землі. Однак ще в 2014 році Оксана Забужко, заявляла що український літературний ринок

був надзвичайно малим та дрібним. Вчасності поетеса заявляла, що в той час українські медіа активно рекламували новинки від російських письменників вчасності Прілепіна, в той час як твори українських письменників, яких наразі знає кожний українець по типу Андруховича, Жадана та Забужко залишилися на останній полиці, аналогічно минулому, коли «українська література» стояла на менш привабливій полиці. [41] Це створювало підготовку до повного відчуження української літератури на російському ринку. Крім того письменниця додала, що на початку війни 90% нашого ринку займали російські книги. що являлося просто недопустим після 23 років незалежності. Однак в той час розглядаючи еволюцію нашої літератури за останні 30 років, можна побачити вражаючий успіх. У період розпаду українська література часів радянського союзу, являлася типовою обмеженою так скажем обласного, чи районного статусу, і розглядалася виключно як частина радянської літератури, зазнала значних трансформацій. Розмовляти про активний обмін та співпрацю із заходом, про включення українських письменників у міжнародні літературні контексти, про переклади їхніх творів та визнання за кордоном – це було щось неймовірне, над чим і мріяти 30 років тому навіть не прийшло.

Художній переклад з української мови на більшість європейських мов почався практично з нуля. Умови україністики, коли Україна як самостійна країна не існувало, був надзвичайно важким процесом. Майже неможливо було звернути увагу мейнстрім-видавців до літератури з неіснуючої країни, ще й на невідомій мові. Наприклад, хіба багато людей знайомі з курдськими письменниками? І хоча вони країни і можуть не поступати своїм турецьким колегам у таланті, проте їхні твори майже не вивчаються за межами їхньої країни. Міжнародний успіх будь-якої

літератури обумовлений не лише якістю “контенту”, але й нажалю наявністю “армії та флоту”, як відомо за відомим афоризмом.

## РОЗДІЛ II ГЕНЕРАЦІЙНА СТРУКТУРА ПЕРСОНОСФЕРИ РОМАНУ АРТЕМА ЧЕХА «ХТО ТИ ТАКИЙ?»

### 2.1. Творчість Артема Чеха у контексті сучасних літературних тенденцій

Сучасна українська література стрімко розвивається, у ній з'являються нові та помітні імена, які піднімають важливі й актуальні питання. Серед них найбільш наболілих є проблема молодого покоління, чие становлення припадає на роки війни. По-своєму актуалізує її у своїй творчості сучасний український письменник Артем Чех, вдаючись до почасти неочевидних історичних паралелей.

Народився письменник у Черкасах 1985 року. Його справжнє ім'я - Артем Чередник. Псевдонім “Чех” пов'язаний з юнацькою поїздкою в Європу, яка здалась майбутньому автору “іншим всесвітом”. Як згадує письменник: *“В одинадцять років мені дивом вдалося відвідати Чехію. Ця поїздка змінила мене і мій світогляд, після повернення я тільки й говорив, що про європейську цивілізацію. Відтоді мене почали іронічно називати Чехом. Згодом ця форма настільки прижилась, що навіть бабуся називала мене Чехом”* [21]. За освітою Артем Чех - соціолог, але своє життя пов'язав з літературою, а з 2014 - з армією.

У 2007 році став переможцем конкурсом від видавництва “Фоліо” завдяки роману “Цього ви не знайдете в Яндексі”. Що цікаво перший свій твір письменник називає просто текстом, оскільки навіть на початку книги пише: *“це не роман. Та навіть і не збірка новел. Це не оповідання і не поезія. Це - текст”*[39, 1 с.], так от спочатку рукопис Чех відправив видавництву “Кальварія”, однак там йому відмовили. Проте велику роль в житті Артема Чеха відіграло видавництво — “Фоліо” з конкурсом “Молодий молодіжний роман”, де Чех переміг і так українська література

отримала нового письменника. Доробок Артема Чеха переважно складається з творів, основою для яких стали історії з особистого життя, біографічний досвід. Однак за так званим его-текстом, стоїть широка панорама соціокультурного життя України. До автобіографічних можна віднести такі твори автора, як “Точка нуль” збірка документальної прози 2017-го року видавництво “Meridian Czernowitz”, “Район Д” - автобіографічний роман 2019-го року видавництво “Meridian Czernowitz”, “Хто ти такий?” - автобіографічний роман 2021-го року видавництво також “Meridian Czernowitz”.

Варто зазначити, що автобіографічний роман - це літературний жанр, в якому автор використовує власне життя та особистий досвід як основу для створення художнього твору. Основними критеріями автобіографічного роману є:

**Власне "Я".** Автор розповідає історію з особистої точки зору, часто використовуючи "я" як наративний голос.

**Життєпис.** Зазвичай, автобіографічний роман охоплює важливі етапи життя автора, його дорослі роки, події, які суттєво вплинули на його розвиток.

**Фактаж.** Хоч автобіографічні романи можуть містити елементи художньої вигадки, вони, як правило, обґрунтовуються на реальних подіях та досвіді автора.

**Глибина емоцій.** Автор дозволяє собі висловлювати власні почуття, думки та внутрішній світ, надаючи твору особистісний характер.

**Психологічна інтроспекція.** Автор розглядає своє внутрішнє переживання та власний психологічний розвиток, що дозволяє читачеві краще розуміти героя.

**Рефлексія.** Автор використовує автобіографічний роман для роздумів над кількістю тем, таких як ідентичність, сім'я, суспільство, моральність.

Так до прикладу в романі “Район Д” автор описує своє дитинство в провінційному місті Черкаси. У заголовку книги зафіксовано район, де ріс майбутній письменник. Історії, які в ній описує Артем Чех, - це без пафосна оповідь про реальних людей. Персонажами виступають люди різних досвідів, різних соціальних груп: ветерани УПА, різні види маргіналів (до речі, вони у своїх діях схожі на одного з головних героїв роману “Хто ти такий?” - Фелікса). Так автор описує маленьке та провінційне місто, що знаходиться в центрі Європи і нічим не відрізняється від інших таких самих міст України, куди люди приїжджають, звідки виїжджають. Цінним є відображення епохи 90-тих років ХХ століття у книзі. Власне, ось як сам письменник пише про свій район “Д”, в якому він народився: *“Мій будинок - це два крайні черкаські будинки. Дві п'ятиповерхові хрущовки, що здавалися тоді мені нездоланими і міцними, наче-стіни Мінас-Тіріту...Цими двома будинками закінчувалася житлова зона району “Д”. Району у якому я прожив перші свої сімнадцять років”* [36, 7 ст.]. Сам ж Артем Чех розповідає, що його літературні персонажі мають елементи реальності та вигадки одночасно. Артем розкриває, що багато з його персонажів виходять від реальних людей, яких він знав або бачив у своєму житті. Проте в процесі творення він почав додавати елементи вигаданої історії, щоб зробити розповіді більш цікавими та виразними. Це дало письменникові свободу вибору, дозволяючи йому творити історії, які вільно розгортаються в межах його літературного твору.

“Точка нуль” — ще одна автобіографічна збірка Чеха, у якій письменник розповідає про свою службу в українській армії під час АТО у 2015-2016 роках. Сам же ж Чех зізнається, що писалася книга досить складно, бо спочатку робити з цих текстів книгу автор не збирався. Це були щоденникові записи, пости у різних соціальних мережах, колонки у різних виданнях, зокрема для ТСН, і частина цих колонок також увійшла



до книги. Автор згадує: “Я писав якісь нотатки у телефоні. Коли у мене з'явився планшет, я зміг нормально писати. І вже потім, коли я повернувся з війни, зібрав ці тексти і зрозумів, що з цього може вийти книга. Став редагувати, розташував нотатки у хронологічному порядку, якісь глави дописав. Так і вийшла ця книга — невелика, але більше, як на мене, і не треба” [30].

На сьогодні збірку відзначено премією «ЛітАкцент року — 2017» в номінації «Есеїстика й художній репортаж», вона пережила кілька перевидань і є знаковим текстом, що репрезентує цілу історичну епоху, описаної в характерному для автора стилі.

Розпочинається книга розділом “Нові сни”, у якому Артем Чех описує про “приготування” солдатів в зеленому, до речі цей уривок тісно пов'язаний із нашим краєм, оскільки полігон Чех проходив під Рівним. Зокрема, у книзі зображено момент мобілізації: *“Коли закінчилися столичні висотки й почався ліс, я мало не заплакав. Сентиментальний, зворушений передчуттям нового життя. Спантелений новим амплуа. Схвильований невідомістю. Сповнений якогось хворобливого чим швидше одягнути форму й ходити в піксельці, як усі ті, інші, на яких дивився впродовж останнього року зі змішаним почуттям захвату та провини. Хоча я знав, що мене мобілізують, як не в січні так в квітні. Як не у квітні, то в червні. Такі речі відчуваєш...”*. [37, 9 ст]. Перед мобілізацією Артем Чех мав роботу, намагався дописати книгу, і раптом нове життя, замість привітного: “доброго дня”, “рота підйом” від командира, страх невідомості, та піксельна форма замість футболки та джинсів. Розділ книги “Осінь, зима і знову весна” присвячений перебуванню “на нулі”, під Попасною. У ній автор розповідає про бої на передовій, про життя солдатів, однак переважно це лаконічні й стримані тексти. Автор змальовує абсолютно різних героїв: мешканців столиці, представників креативного бізнесу та інтелектуальної праці. Його погляд на життя в

Києві пронизаний іронією щодо власної особистості та стилю життя оточення. Артем Чех аналізує своє життя до моменту мобілізації та служіння в армії, рефлексує процес втягнення у систему та поступові внутрішні зміни. Навіть серед "простих хлопців" в армії, він залишається чужинцем, який зіткнувся з певною недовірою на рівні соціальних груп, а також складнощами у комунікації між носіями різних поглядів. Тим не менш, відчувається зміна в сприйнятті персонажа Чеха його оточенням – тепер його все частіше закликають писати. Він стає свідком болю і суєти, щирості й втоми, а також стає тим, хто може розповісти про все це широкому загалу, однак не розумів “як це все поєднати, і як з усім цим жити, і як жити без усього цього?”. Довіра, яку здобуває герой, накладає на нього відповідальну місію — писати, фіксувати історію. Перебування “на нулі”, в яке йому доводиться опинитися, стає миттєвим обнуленням думок, відчуттів і навіть очищенням, коли слова не завжди обов'язкові. Сам автор схарактеризував свою так: “У психології є поняття «точка нуль». Це той стан обнулення, під час якого людина звільняється від усіх думок, бажань, почуттів; немає ніякого вчора, немає ніякого завтра, є лише тут-і-тепер, є лише «я» в ньому” [26]. Це не просто “тут і зараз”, але і втеча думками від реальності до минулого чи майбутнього, до іншого, більш контрольованого життя. Осінь перетікає в зиму, і автор знаходить способи контролювати абсурдну реальність передової, установлюючи порядок дня та дисципліну. Це стає його способом подолати абсурдність ситуації та зберегти контроль над власним життям.

Тут варто зазначити, що приблизно третину книги письменник написав вже після військової служби, коли розглядав свою творчість новим поглядом — поглядом того, хто пережив службу в армії, був учасником бойових дій і бачив смерть не на екрані, а в живу, на власні очі. Безумовно, цей підхід, досвід служби в гарячій точці дозволив автору описувати події у відповідному фокусі. На час написання книги авторові

здавалося, що він пережив одну з найстрашніших подій у своєму житті. На жаль, сьогодні, коли Артем Чех знову є учасником бойових дій, бачимо, що трагічна історія продовжується і для нього, і для всієї країни.

Показовим є фрагмент, у якому описано ставлення окремих місцевих мешканців східних регіонів України до українських військових, яке ніби “прирівнює” солдатів ЗСУ з тими, хто стріляє з того боку. Хоча немає жодних сумнівів, що з тої сторони фронту окупаційно-терористичні війська, які прийшли виключно з однією метою, вбивати, нищити, гвалтували, письменник описує проблему браку комунікації та освіти, а також які наслідки це має на формування історії.

Водночас письменник окреслює побутові фронтові умови, пише про холод, спеку, погане харчування, відсутність води, погану медицину, жахи перебування в бліндажах, проблеми військової ієрархії та постачання тощо. Автор в есе не ідеалізує образ українського військового, не вдається до пафосу, залишаючись чесним із собою та читачем, описує справжні образи, реальні ситуації й проблеми.

Книга “Точка нуль” зіграла важливу роль для майбутнього твору письменника “Хто ти такий?”, де одним із персонажів став колишній військовий, що правда Афганської війни - Фелікс.

Важливою також була участь Артема Чеха у ролі редактора у проєкті “Війна очима ТСН. 28 історій по той бік камери”. У книзі подано всеосяжний огляд військових подій на Донбасі у 2014-2015 роках через сприйняття журналістів Телевізійної Служби Новин. Їх герої - журналісти, які невтомно подорожують у зоні бойових дій. Узгоджене з'єднання авторських есе і фотографій робить цю книгу цінною як документ трагічної історії нашого часу.

Зокрема цікавим моментом в цій книзі являється момент, який описує Чех: *“Шарлі, а ти чого шаршишся? – питає Саня, мій друг і*

*командир відділення.*

*– Так а чим зайнятися?*

*– Іди в намет і пиши книгу. Це наказ.*

*Раптом стало ясно, що багато хто чекає на книгу від мене. І армійські побратими, і дехто з командирів, і ті, хто залишився по той бік армії. Їхні очікування vs моя відповідальність. Страх розчарувати. Боязнь не виправдати сподівань, щось пропустити, когось не згадати. Десь не дотиснути, десь перегнути.*

*– Напиши про весь цей долбоє..ізм, – каже старшина. – Прямо зараз пиши, бо потім забудеш, почнеш сумувати, згадувати лише позитивне” [31]. У цьому епізоді перебування письменника Артема Чеха на передовій, яскраво описано етап написання книги “Точка нуль”, страх автора на цей раз вже не перед тим як зміниться його життя, змінивши джинси та футболки на військову форму, а про те, як зобразити життя на передовій таким яким воно і є насправді, без використання пафосних фраз, а по-справжньому, щоб потім не було соромно дивитися в очі своїм побратимам, людям які стояли поруч з тобою на нулі.*

До речі, будучи знову на передовій автор пише уривки, під назвою: “Записки інтроверта” у яких описує своє перебування на передовій під час повномасштабної війни. Зокрема в цій ситуації Чех описує себе позиціонує в першу чергу не як популярного письменника, а як звичайну людину, зі своїми страхами, переживаннями, перемогами та поразками. Зокрема в одному з уривків Чех пише наступне: “– *Будь ласка, не стріляйте наших собак.*

*– Господь з вами!*

*– Орки теж обіцяли не вбивати, а перебили у селі майже всіх. Моїх двох. Зайшли у двір і перестріляли. Білий тільки втік. Зустрінете великого білого – не вбивайте.*

*Трупи собак, калюжі крові, спалені машини, розвалені хати – кого цим зараз здивуєш. Лісосмуга вся у "подарунках". Розтяжки поставлені наспіх, але їх багато. Все нафаршироване залізом, городи засипані уламками.*

*На землі чорно-білі фотографії. Чиїсь спогади з сімдесятих або ранніх вісімдесятих. Хочеться все це зібрати і віддати власникам. Але часу немає, та і де шукати власників? Від їхнього будинку мало що залишилося. Лише ці фотографії, що розлетілися вулицею.*

*Подвір'я розвалені й оголені, ніби білована дичина. Ідеш і безсоромно роздивляєшся залишки чужого затишку. Немає більше затишку. Нічого немає. Все вмерло. Все випарувалося. Всюди темно.*

*У тих, хто залишився, в очах понура злість. Виходять з осель, щось розповідають. Їм дуже хочеться щось розказати. Але слухати їх немає часу.*

*Старші жінки одразу починають плакати.*

*Хулі, я теж плачу, від чого одразу ж запотівають окуляри. Відвертаюся, щоб свої не побачили.*

*Деякі хати впізнаю, бо стільки разів тут проїжджав. Але все змінилося. Тепер місцевість пізнаватимуть за воєнними шрамами. Наша топоніміка зміниться. Біля того танку, за російськими окопами, там де стояла хата баби Ніни...*

*Спочатку я думав, що я надто черствий для цієї війни. Тепер думаю, що надто вразливий. [18].*

У цьому уривку автор описує, те якою є війна насправді, що відчують звичайні люди і не важливо хто ти військовий чи цивільний, емоції однакові, як в перших так і других, страх, біль, відчуття розпачу теж у всіх однакове. А якщо проаналізувати досвід попередніх романів автора, які являються автобіографічними, то у нас є великий шанс після перемоги

знову зануритися у новий автобіографічний роман Артема Чеха, у якому він описує власний досвід.

Таким чином, Артем Чех, як й багато інших письменників його покоління, є одним з яскравих представників сучасної літератури, який отримуючи військовий досвід, фіксує його у своїй різножанровій прозі, будучи активним учасником карколомних змін, а також їх літописцем. Недивно, що цей унікальний досвід контрастує, скажімо, із досвідом попереднього покоління письменників, що, закономірно, спричинює певну напругу у їхній комунікації. Наприклад, йдеться про конфлікт з Андрій Курковим через його участь у міжнародному фестивалі “Toronto International Festival of Authors” разом з представниками держави-агресора Машею Гассен. На захист свого рішення Андрій Курков стверджував: *“Маша Гессен є громадянином/-кою США і сприймається інтелектуальним середовищем США і Канади, як американський/-а письменник/-ця і журналіст/-ка, що давно пише англійською мовою. Вони із самого початку війни голосніше за більшість тих, хто за кордоном, називає себе російською опозицією до режиму Путіна, виступає на боці України й – подобається це комусь чи ні – долучається до серйозної допомоги Україні в кількох питаннях, не тільки гуманітарних”* [6]. Крім того, Курков додав, що взяв участь у фестивалі оскільки не може допустити того, щоб про Україну говорили без українців, і що зі свого боку робить все можливе для перемоги України. І безумовно така позиція письменника має право на існування, оскільки українська література, культура в такий важкий для нашої держави час повинна лунати на всіх міжнародних фестивалях, українські книги мають заповнювати полиці у різних державах та континентах світу, а наші літератори, культурні діячі повинні виступати на всіх міжнародних фестивалях. Ба більше Курков запевняє, що будь-які спроби українських письменників, культурних діячів мають можливість скасувати масштабність та вплив російської культури на

західному ринку наражаються на нерозуміння зі сторони західних інтелектуалів [32]. Однак у такої позиції Куркова виявилося багато критиків з сучасної української інтелектуальної спільноти варто виступати на міжнародних фестивалях, щоб як можна голосніше представляти позицію держави. І з цим звичайно не можна посперечатися, оскільки поки російські представники культури будуть виступати на фестивалях, доти і будуть лунати прокремлівські голоси на світових аренах, тому виступи українських діячів літератури на таких заходах більш ніж обґрунтована та потрібна діяльність, яка допоможе нашій державі в боротьбі з проросійкими силами на культурному поприщі. Безумовно, не зайвим буде пригадати, про міжнародний літературний фестиваль в Берліні, на який, на жаль, не було запрошено жодного українського діяча, зате були присутні представники країни-агресора.

Зі свого боку, Артем Чех зауважує: *“Андрій Курков не міг не знати про цей скандал. Знав, звісно. І навряд чи забув. Але це не заважає йому зараз сісти за один стіл з Гессен. Напевно він розповідатиме багато правильних і банальних речей про Україну. Напевно навіть це принесе якусь користь. Але все це трохи смердітиме російським контекстом і болотною муттю. Просто відтепер все, що говоритиме Андрій Юрійович з міжнародних майданчиків, видаватиметься мені нечесним і неправильним”* [15]. Зокрема Артем Чех говорить про конфлікт, який стався у травні 2023 року, коли він відмовився брати участь у подібному фестивалі з Гессен в Америці. В той же час Чех, який зараз перебуває на передовій продовжує писати есе, нотатки які згодом можуть вийти в нову збірку. Однак дана історія суперечок між письменниками мала свою історію. В частості, історія розпочалася в Нью-Йорку куди на фестиваль приїхали письменники з різних країн світу, і як було вище сказано серед українських представників на фестиваль прибули: Артем Чех, Артем Чепай та Ірина Цілик - двоє з цих авторів нині є військовослужбовцями

ЗСУ не захотіли брати участь в одному фестивалі де виступали представники з росії після початку повномасштабного вторгнення рф на територію України. Як запевняла виконавча директорка PEN UKRAINE - Тетяни Терен, яка також відома як журналіст та редактор заявляла, що організатори фестивалю хотіли аби виступили саме військові літератори, однак не повідомили українських письменників, що на фестивалі участь також візьмуть представники росії, зокрема журналіст - Ілля Венякін, що безумовно не сподобалося для українських літераторів і вони відмовилися виступати у такому форматі. Маша Гассен, через яких потім і виник конфлікт між Чехом та Курковим заявили, що не виступають проти позиції українських письменників, але і вини опозиційних представників із країни-агресора вони в цьому не бачить. Водночас українська письменниця та кінорежисерка, та дружина Артема Чеха - Ірина Цілик заявила: *“Все частіше панує дискурс про те, що українці через всі свої пережиті травми жорстокі, не здатні до емпатії, що ми нібито всіх готові чесати під один гребінець без розбору. Російські інтелектуали все частіше, все голосніше на різних західних майданчиках зараз грають у цю гру, що тягнуть на себе ковдру віктимності, створюють образ якоїсь подвійної жертви”* [29]. Резонанс, який викликали публічні висловлювання щодо цього конфлікту, демонструє, що українському суспільству доведеться проговорювати та вирішувати чимало етичних та стратегічних питань щодо розвитку, репрезентації української культури, а також щодо моделей цієї репрезентації, обраних окремими медійними діячами. Водночас, можемо констатувати початок певного розколу між поколінням письменників, що, ймовірно, втілиться не тільки на рівні дискусій, але й в художніх текстах, що, зі свого боку, заслуговує на ретельне літературознавче вивчення.



## 2.2. Роман "Хто ти такий?" у рецепції літературної критики.

Роман Артема Чеха "Хто ти такий?" є автобіографічним твором, що отримав велику увагу з боку звичайного читача та професійної критики. Автор роману — Артем Чех здобув перемогу в конкурсі "Книга року ВВС-2021". В основі роману автор описав життя звичайної української сім'ї на початку становленні незалежної України, а отже часові рамки які описується в романі - це суворі дев'яності. А головним питанням, яке ставить автор перед читачами в романі, є, на перший погляд, просте та лаконічне питання: "Хто ти такий?", водночас воно і надзвичайно важке, оскільки навіть далеко не всі дорослі люди можуть відповісти на подібне питання: "Хто я такий?", яке зустрічається в самому кінці роману, коли вже дорослий Тимофій, в образ якого власне Чех вклав свою історію прийшов в гості до друга, можливо навіть наставника дитинства — Фелікса.

Сам Артем Чех про важливість часу, епохи яка описана в книзі говорить: "Книжка вийшла депресивною, можливо, тому що і час був складний. І моє дитинство було не дуже легким, хоча я намагався додати щось світле до цього роману" [16].

Під час оголошення рішення про результати в номінації: "книга року ВВС" - членкиня журі та редакторка журналу ВВС News Україна - Марта Шокала так відгукнулась про цю книгу: *"Артем Чех, який назвою своєї книжки обрав одвічне і головне питання "Хто ти такий?", літературно сильно та по-людськи щиро спробував на нього відповісти для себе і для кожного з нас"* [19]. Але чи знайшов автор відповідь на це питання? Скоріш за все воно залишається відкритим,

Однією з особливостей, яка говорить про якість книги, про її рівень популярності серед аудиторії є інтермедіальність твору, що трактується в науковому середовищі, як перетворення тексту в код іншого виду мистецтва. Текст роману наповнений візуальними образами, у ньому живе

і достовірно відтворено реалії провінційного українського міста 90-х років, передано атмосферу епохи, її звук і ритм. Не випадково твір одразу знайшов інтерпретаторку, яка втілила його інтермедійний переклад. Йдеться про екранізацію роману Іриною Цілик, яка стала режисеркою фільму “Я і Фелікс”. До речі так само, як і книга письменника - “Хто ти такий?”, так і фільм отримав нагороду: THE CGS AWARD (Social-cultural Cineclubs for Young People) — Percorsi Creativi 2023 італійського кінофестивалю Giffoni, а журі конкурсу перемогу фільму обґрунтувало наступним чином: *“Фільм переконливо зображує історію покинутості та водночас піклування, пов’язану з чітко визначеними та сформованими ролями чоловіків і жінок в Україні 1990-х років. Спільна пристрасть до класичної музики об’єднує життя головного героя, події якого оповідаються через часові еліпси, і життя Фелікса, колишнього солдата, який страждає на посттравматичний стресовий розлад”* [34]. Коментар італійських журі підкреслює переконливість фільму у вдалому відтворенні історії, яка базується на романі “Хто ти такий?” про українське суспільство в кінці 1990-х років. Журі висловлює враження, що фільм досконало відображає складні взаємини та динаміку гендерних ролей того періоду. Виділяється, що образи батьків та дітей, чоловіків і жінок в Україні того часу чітко визначені та глибоко вплетені в сюжет покликані розкрити тему покинутості, самотності й водночас піклування, яка є великими аспектами геройських фільмів персональних історій. Однак режисерка фільму Ірина Цілик з впевненістю заявляє, що книга “Хто ти такий” явно є кращою ніж фільм “Я і Фелікс”, оскільки базується на автобіографії автора, який розказав історію свого дитинства, тоді як фільм, за словами Ірини Цілик, не тримається за основу книги, а розповідає про життя героїв відштовхуючись від їхнього досвіду, та розповідей власне самого Чеха про своє дитинство. Крім того Ірина, Цілик зауважує, що цей фільм для самого Артема Чеха є певним тригером, трампліном не лише в дитинство, коли

він бачив перед собою людину зломану війною, але й у теперішнє, коли він вже все сам має досвід перебування на нулі. Режисерка фільму говорить про те, що вона відійшла трохи від історії Чеха під час написання сценарію, оскільки додала деякі епізоди зі свого дитинства. [14]. Знову ж таки поставивши перед читачами та глядачами питання на які важко відповісти: “хто я такий?” та чи був у вашому житті подібний прототип Фелікса і що саме головне, що він приніс у ваше життя? Також Ірина Цілик відзначає, що спільна пристрасть до сучасної музики служить не лише музичним елементом, але й засобом двох об’єднань життєвих шляхів, сучасного та минулого. До речі, саундтрек “Давній друг” до фільму написав популярний український реп виконавець - Free1, який теж відомий своїм патріотичним поглядом та треками на кшталт “Спалах”. Сам же виконавець справжнє ім’я якого - Андрій Шалімов також родом з Черкас.

Фільм виокремлює власну здатність передати глибину та стійкість героїв, а використання часових меж у розповіді надає витонченості в описі подій та їх впливу на персональні долі головних героїв. Ба більше, як запевняє, Free1 вони з Чехом знайомі протягом останніх шістнадцяти років і тому саундтрек “Давній друг” був написаний за лічені години і наповнився емоціями дитинства, атмосферою рідного району. [10]. У кліпі до композиції з’являється і сам Артем Чех. На відміну від роману в саундтрекові на питання “хто ти такий?” відповідь лунає відверто та чесно — “це я твій давній друг”.

Головну роль у фільмі “Я і Фелікс” зіграв сучасний відомий письменник Юрій Іздрік. І як зізнається Цілик, Іздрику не доводилося проходити кастингу на роль Фелікса, оскільки під час спільних гастролей письменники між собою познайомилися і під час написання сценарію лише харизматичного Іздрика бачили у ролі колишнього контррозвідника, десантника і до того ж важко травмованої досвідом війни людини, яка здається вже стоїть на межі прірви. [12] Юрій Іздрік отримав за свою

акторську роботу премію “Золота Дзига” за чоловічу роль другого плану. Сам ж Іздрік про свій дебют кіно сказав, що останні років десять живе під поглядом камер, тому це не стало для нього в новинку, крім того, письменник заявив, що грати у фільмі де режисером була Цілик стало для нього великим успіхом, оскільки про такий дебют можна було лише мріяти [4]. А про роль Фелікса Іздрік сказав, що хоча і це далекий від нього образ героя - колишнього військового, тим паче людини, яка у цивільному післявоєнному житті стала фактично маргіналом, однак вжитися в цю роль дозволив саме літературний досвід та проектування на собі різних персонажів, під час створення власних літературних доробків. Однак як запевняє письменник, перекладач та актор він не сприймає український кінематограф, ба більше говорить про те, що розвиток та якість українського кінематографа залишився в далеких 70-х роках, все що було далі за словами Іздріка - це використання того, що ще не було використано [5]. Однак з цим твердженням письменника позволю собі не погодитися, оскільки безумовно українське кіномистецтво потребує прориву в усіх аспектах, починаючи від сценаріїв, закінчуючи якістю знімального процесу та в першу чергу залученні інвесторів в кіномистецтво. Водночас сучасне українське кіно, літературне, інтермедіальне кіно переживає певною мірою новий етап свого розвитку прикладом цього є те, що фільм “Я і Фелікс” по книзі Артема Чеха “Хто ти такий?” далеко не один в такому ключі, оскільки тут пригадати можна і такі кінофільми, як: “Червоний” за однойменною книгою сучасного письменника - Андрія Кокотюхи, або кінострічка “Дике поле” за книгою “Ворошиловград” до речі також сучасного українського письменника - Сергія Жадана. І об’єднує ці книги не лише те, що їхній сюжет взятий із творів українських авторів сучасності, чи те що вони за жанром є романом де важливий акцент робиться на історичних подіях, але й проблематика в них схожа, оскільки розповідається про становлення людей, про життя людей у

важких умовах, так до прикладу головний герої з кінофільму - “Червоний” пройшов через концтабір срср, в той час, як Фелікс служив в армії срср, але не сприймав її навіть більше не рідко називав тими, що калічать життя.

### **2.3. Колективна травма, як один із проявів проблеми покоління в романі Артема Чеха «Хто ти такий?».**

Події у романі “Хто ти такий” розгортаються у 90-ті роки, коли відбувався новий етап формування української державності. Це книжка знову таки певною мірою є его-текстом самого автора як і попередні його книги “Район Д” та “Точка нуль”, оскільки за допомогою образу малого Тимофія Артем Чех описав свою історію. Артем Чех зауважує: “Передусім це книга про взаємини та дружбу хлопчика з ветераном Афганської війни. Людиною, яка потрапляє до його сім’ї випадково. Людина, яка не мала бути в цій сім’ї, але чомусь вона з’являється. Цей хлопчик зі своїх 5-ти років до 15-ти зростає поруч з людиною, яка є травмована війною. Фактично це книга про війну, яка вже закінчилась, але залишає слід не лише в тих, хто воював, але і в людей з твого оточення” [1]. Як зізнається автор роману спочатку хотів написати книгу не про ветерана афганської війни, а про учасника україно-російської війни. Автобіографічність є ледве не головною концепцією творчості Артема Чеха. І хоча головні герої роману — Фелікс та Тимофій не є рідними, весь роман вони йдуть пліч-о-пліч одним з одним. Безперечно, у них різні проблеми, різні життєві позиції, зрештою життєвий досвід. Якщо Фелікс – це колишній афганець: контужений, любить випити спиртні напої, колишню дружину та доньку називає циганами, то Тимофій – це дитина, яка живе в провінційному місті Черкаси з мамою та бабусею, вірить у казкового персонажа «дядя Бобу», який приносить смаколики, та фактично ніколи не бачитися з батьком,

адже події, які описує Артем Чех в романі відбуваються в 90-х роках, відразу після розвалу срер. Батько Тимофія постійно їздить на заробітки, однак це не приносить для сім'ї фінансів, а за малим хлопцем слідкують мама та бабуся. І хоча сам Артем Чех запевняє, що «це не роман про дев'яності, оскільки така історія могла статися в будь-яких декораціях, і «Хто ти такий?» розгортається перед початком нового століття тільки тому, що цей досвід ближчий автору» [13].

Тимофій в умовах бідності, постійних суперечок між мамою та бабусею, не розумінням того, як пристосуватися до умов дорослого життя, та ще й мусив ділити кришу з колишнім контуженим афганцем, який фактично не пристосований до умов цивільного життя. Безперечно такі умови мали негативний вплив на психіку 10-річного хлопця. Власне сам Чех про стосунки з прототипом Фелікса говорить наступне: “Це складні стосунки. Їх не можна пофарбувати в чорне або біле. Навіть я зараз не можу дати відповідь на те, які в мене були стосунки з прототипом Фелікса. Чи був він мені батьком, чи дідом, чи просто людиною, яка живе зі мною на одній території. Та все ж він залишив вагомий слід в моєму житті і відповідно Фелікс в житті головного героя” [2]. І справді здається Фелікс геть чужа людина, яка випадково з'явилася у житті Тимофія, зруйнувавши легенду маленького хлопчика про казкового персонажа “Бобу”, в замін подарувавши бійки, п'яні вигуки під дверима по типу “У всьому вина ця чортова війна” і сварки між мамою та бабусею, які виникли якраз з появою Фелікса у житті Тимофія. Контрастний образ Фелікса автор доповнює його захопленнями: від полонезу Огінського та поезії Адама Міцкевича до футбольного клубу “Динамо”, результати матчів якого герой ретельно занотовує.

Здається, з появою Фелікса у житті Тимофія, доля завдає хлопцеві неймовірних ударів, ставить перед ним запитання як вижити в цьому світі, а партнера-наставника в цій нелегкій грі під назвою “життя” дає

колишнього військового, який у цивільному житті фактично стоїть на межі прірви.

Власне психологічна травма і хоча загальноприйнятого визначення цієї травми немає. Найчастіше вказується, що це миттєва травма, із якою зіткнулися ті, хто мав прямий контакт із травматичною подією. Відтак психологічна травма можлива лише на індивідуальному рівні. Важливим є те, що психологічна травма виступає як внутрішня реакція особистості, і визначення цієї травми не завжди є однозначним. Якщо ж говорити про головних героїв роману Фелікса та Тимофія, то звичайно у кожного з них проявляється даний тип травми. У Фелікса ця травма є набутою після війни та його неможливості адаптації до цивільного життя. Тимофій накопичував у собі негативні емоції від події, які відбувалися в його житті це власне смерть тата, від'їзд мами до іншого міста, невдалої спроби першого дорослого життя зі своєю дівчиною, і важливість життя з єдиним другом - контуженим колишнім учасником війни, власне всі ці моменти в житті хлопця впливали на психологічний стан хлопця далеко не найкращим чином.

Історична травма — це форма психічного стресу, що прямо пов'язана з історичним контекстом. Для її виникнення необхідна хоча й невелика віддача в часі, і вона розглядається як необхідний елемент історичного розвитку. Ця травма має важливе значення для великої спільноти і не просто проходить, а стає невід'ємною частиною загальної історичної пам'яті. З цього випливає, що її вплив не обмежується лише одним поколінням і передається далі в часі. У романі дана травма найбільше проявляється на представниках старшого покоління, якщо ж говорити про головних героїв, то це Фелікс. Власне його психологічна травма являється наслідком саме історичної травми, а якщо говорити більш конкретно наслідком афганської війни, якої він і являвся. Оскільки можна уявити,

якби Фелікс не був би учасником бойових дій, то його любов до класичної музики, до географії говорять про те, що він явно міг уникнути долі маргінала, однак історія вирішила за нього інакше. В ту ж чергу історична травма теж проявилася на Тимофієві, але опесередковано оскільки історичні процеси епохи дев'яностих вплинули на сім'ю хлопця. Зокрема мама Тимофія не змогла змиритися з появою Фелікса у житті її сім'ї, що у свою чергу призвело до сварок з Лідєю — бабусею Тимофія, являється моментом психологічної травми, однак її сім'ю, відсутність чоловіка поруч вже викликали проблеми, які являються наслідком історичної травми.

Однак тут виникає питання а де ж були батьки та бабуся хлопця. Чому поряд з 10-ою дитиною знаходився Фелікс? А ось тут не надто весела історія, яка враховуючи проміжок часу, а власне початок 90-тих років могла виникнути у багатьох сім'ях України. Батько хлопця фактично не брав участі у його житті лише періодично з'являючись у дома на короткий період часу, оскільки постійно виїжджав на заробітки то до країн ЄС, то в росію, що правда грошей це для сім'ї не приносило, а швидше навпаки. Напевно найбільш яскравим прикладом проблеми батько-син у романі описаний у наступному епізоді: *“За день Льоші звонили двічі. Різні голоси...Перший раз привіт передав Руслан, другий раз Гном. Так і сказали передай привіт...Близької сьомої, коли вони у двох дивилися телевізор, у двері подзвонили. Льоша завмер ніби бабка в серпневому повітрі Тимофій питально глянув на нього.Льоша лише тихенько тихенько схлипнув, по-дитячому зморщивши носа”* [38, 197с.]. Після цього Тимофію повідомили, що тато помер. І це ще один яскравий приклад проблеми батьки та діди на початку 90-років в Україні. Причиною цьому були фактори наприклад кінець 80-х років відзначився Чорнобильською трагедією, війною в Афганістані та важким економічним станом. Моральний дух людей було важко підняти, навіть за допомогою сильних



ідеологічних заохочень. Саме в цей непростий час народилася один з нас - ті, чиє дитинство співпало з епохою розрухи, страху і безперервної боротьби. Нас називають "дітьми 90-х", діти епохи змін та випробувань.

#### **2.4 Фелікс як представник покоління «батьків» в умовах перехідної доби**

Роман “Хто ти такий?” розповідає історію, в якій гріхи батьків призводять до негативних наслідків для дітей. Оскільки в Тимофія за сюжетом є біологічний батько, але він відіграє в житті хлопця виключно епізодичну роль, постійно їздить на заробітки, хоча це не приносить коштів для сім’ї, і, що найсмішніше, називає сина “друзьбано”. Загалом, за текстом, для того щоб виконувати роль батька не потрібно й бути батькові, просто варто бути старшим, та бути поруч. І загалом, якщо подивитися на те що мама їде до Києва, хлопець залишається з бабусею, для якої важливо, щоби він був просто не голодний, і залишається Фелікс, який хоч якось, але потроху впливає на Тимофія. Саме Фелікс знайомить хлопця з дорослим життям, опиняється поруч коли той того потребує, так поведінку Фелікса важко назвати ідеальною, але він і не являється батьком для Тимофія, хоча і свою доньку він кинув, назвавши її “циганкою” і жив фактично на дві сім’ї, після знайомства з Лідою. І варто зазначити, що дана проблема була поширеною Тож, говорячи про Фелікса ми бачимо перед собою персонажа, на долю якого яскраво вплинула війна, і він не зміг відійти від післявоєнного синдрому. Адже в його житті були лише бійки, п’янки, зброя, зруйнована сім’я у якій він не бачить себе називаючи свою дружину та доньку «циганами» у яких на першому місці гроші і фраза «будь проклята ця війна». І що цікаво образ Фелікса Артем Чех писав уже після того, як сам став учасником бойових дій на сході України. Сам ж Артем Чех, характеризуючи свого персонажа, зауважує: «До себе він

кричить чи просто промовляє у порожнечу, у космос. І це не лише «Хто ти такий?» він ставить запитання, він кричить різні речі: Я одним ударом вбивав! У мене у підвалах генерали плакали! І це все формує одну таку кулю, в яку зібралися всі ці питання, на які він не має відповідей. Тому, що у нього було дуже важке, складне минуле, він ніяк не може позбутися демонів, які переслідують його у цивільному житті. І тому всі вигуки і питання не мають відповідей» [29]. Фелікса можна віднести до покоління Х (1961-1981pp.), прийнято називати «невідомим». І як запевняє Стець Надія, опираючись на дослідження американських вчених Нейла Хоува та Вільяма Штрауса, цінностями для цього покоління є родина, робота. Вони знають, що б досягти успіху необхідна тільки сумлінна праця, не очікують від життя всього й одразу. Крім того, на покоління Х випало багато економічних, політичних трансформацій, за допомогою яких суспільство перебудовувало світ. Паралельно виявляли негативні наслідки конфліктів, нові масштабні проблеми – наркотики, алкоголь. Цьому поколінню доводилося постійно адаптуватися і постійно докладати багато моральних сил, щоб утримати рівновагу у розхитаній системі. Проте перед нами не простий представник покоління Х, а колишній афганець, людина яка пройшла війну і безперечно війна теж впливає на психіку людини, і, гадаю, варто ще й розглянути таке розуміння, як афганський синдром. Його основними типами є такі критерії [42]:

1. Тривожний тип особистості характеризується стійкою та тривалою тривогою, яка супроводжується сильною напругою та перейманням страхів. Людина, яка має тривожний тип, може постійно відчувати загальний невпевнений настрій, переляк та неспокій, навіть у багатьох конкретних небезпеках. Однією з рис тривожного типу є постійна готовність до виявлення негативних подій, навіть якщо раціональний аналіз показує на ймовірність їх малості. Людина може миттєво реагувати

на мінімальні стресові подразники, переймаючись та переживаючи їх на емоційному рівні. Тривожний тип особистості також супроводжується страшними спогадами та фіксацією на негативних подіях минулого. Це може робити важким повсякденне функціонування, впливаючи на здатність зосередження та виконання рутинних завдань. Людина з тривожним типом може вигравати різні сценарії негативних подій у своїй уяві, що виражається в песимістичних передбаченнях та постійному страху перед можливими негараздами. Такий стан може вимагати психотерапевтичної допомоги для розвитку стратегії копінгу та зниження рівня тривоги.

2. Астенічний тип особистості характеризується виснаженням нервової системи та загальною слабкістю. Людина, яка має астенічний тип, може відчувати важкість у здатності до фізичної та емоційної активності, що виявляється у вашому бажанні працювати і розвивати інтерес до навколишнього світу. Основною ознакою астенічного типу є висока вразливість до стресів та психічних перевантажень, що може призвести до виснаження ресурсів нервової системи. Людина може легко втомлюватися, навіть від невеликих фізичних або розумових зусиль, і це може викликати відчуття постійного втоми. Іншою характерною рисою астенічного типу є втрата інтересу до різних аспектів життя. Особа може втрачати інтерес до роботи, соціальних подій, хобі чи інших звичних зайнять. Це може призвести до відчуття пустоти та втратити зміст у власному житті. Людина з таким типом може страждати до самоізоляції та утворення соціальних взаємодій. Також може виникати тривога та невпевненість у власних силах. Людина з таким типом особистості може потребувати турботу та підтримку, а також можливу психотерапевтичну допомогу для відновлення емоційного балансу та виявлення шляхів подолання стану виснаження.

3. Дистрофічний тип особистості характеризується негативним ставленням до себе та від світу, що часто виражається у вибухах гніву та

агресії. Це психічне становище може виникнути внаслідок ряду факторів, таких як особисті травми, стресові ситуації чи тривалі емоційні труднощі. Людина дистрофічного типу може виявляти постійний негативний настрій, емоційність до невдоволення та песимізм. Її злий настрій може виплескуватися через агресію, яка спрямована на оточуючих. Людина може реагувати злісно, грубо та непередбачувано на дрібні подразники або труднощі. Така психопозиція може вимагати професійної терапевтичної підтримки, яка допоможе людині розуміти корені її негативних емоцій та вивчити конструктивні способи їх подолання.

Для характеристики образу Фелікса варто звернутись до епізоду, коли герой почав з'ясовувати, “чий бізнес” і перед всіма влаштував бійку:

*– Так, хлопці, – тихо промовляв Фелікс, – спокійно, хлопці.*

*Проте хлопці не заспокоювалися і виштовхували своїми черевами Фелікса з натовпу. Натовп розступався, знову ж таки, даючи Феліксові дорогу.*

*– Доннерветтер! – з вимушеною необхідністю скрикнув Фелікс, ліктем зацідив у зуби череваню в шкiрянці, заїхав кулаком одному в дублянці, потім іншому. Черевань повалився на асфальт, намагався піднятися, тоді Фелікс угомонив його прямим зверху. Двоє у дублянках відчули смак крові на своїх губах і, сповнені люті, посунули на Фелікса. Фелікс задкував.*

*– Вадім! Обережно! Тут Вадім! – почулося з натовпу.*

*Фелікс повернув голову, аби пересвідчитися, що позаду нього справді Вадім, блідий і скам'янілий, з монетами на очах і з підв'язаною щелепою, ніби в нього розболівся зуб, лежить, не ворухнеться. І поки Фелікс зачудовано дивився на покійного, отримав добрий удар у голову від одного в дублянці, не втримався на ногах і повалився на Вадіма. Труна зісковзнула з табуретки й перекинулася разом із тілом. Задзвеніли монети. Натовп заголосив. Усі почали обступати чи то Фелікса, чи то Вадіма, що, мов ганчір'яна лялька, безпорадно звисився з поваленої труни. Фелікс рвучко*

*підхопився на ноги, блискавично уклав ребром долоні двох у дублянках на землю, підстрибнув на місці й дременує через двір, розбиваючи черевиками зледеніле багно, напорвся на жигуль, що здавав назад, уперся в нього руками, загальмував, розвернувся й побіг уздовж будинку в напрямку занедбаної котельні.*

*– Фелікс! Фелікс! – галасував натовп.*

*Але Фелікс уже завертає за ріг будинку, полохаючи голубів [38, 144 с].*

У вищенаведеному уривку тексту ми бачимо виразну картину дистрофічного типу особистості через взаємодію головного героя, Фелікса, з оточенням у стресовій ситуації вуличної бійки, яку власне спровокував сам герой. Його реакція на конфлікт відображає комплекс емоційних та поведінкових відхилень, характерних для дистрофічного типу, зокрема у Фелікса проявляється агресія до конкурентів по “бізнесу”, його поведінка проявляється у стані невпевненості та втомлюваності. А реакція на стрес закінчується в агресивному вибуху, що призводить до втрати контролю. Він намагається уникнути конфлікту, але водночас його дії стають причиною ще більшого напруження взаємодії з оточенням. Також в описаному фрагменті автор роману - Артем Чех показує тенденцію до самоізоляції Фелікса, яка виключає активну взаємодію з конфліктною ситуацією, намагаючись розділити себе від неї. Взаємодія з оточенням виявляється важкою, і Фелікс шукає втіху та захист у власному внутрішньому світі, ховаючись від інших за будинком. А сам Артем Чех говорячи про героя роману – Фелікса каже наступне:

*«До себе він кричить чи просто промовляє у порожнечу, у космос. І це не лише «Хто ти такий?» він ставить запитання, він кричить різні речі: Я одним ударом вбивав! У мене у підвалах генерали плакали! І це все формує одну таку кулю, в яку зібралися всі ці питання, на які він не має відповідей. Тому, що у нього було дуже важке, складне минуле, він ніяк не може позбутися демонів, які переслідують його у цивільному житті. І тому всі*

*вигуки і питання не мають відповідей» [3].* І що саме страшне в образі Фелікса автор роману описує не лише індивідуальну постать, але цілу епоху та покоління, яке пережило війну, зазнало травму та не впоралося з їхніми наслідками в цивільному житті. Характер та дії Фелікса в романі розкривають глибокі проблеми тих, хто повернувся із війни, але не адаптувалися до нових реалій мирного життя. За образом Фелікса стоїть не лише індивідуальна трагедія, але й соціокультурний контекст. Його негативний настрій, агресивна реакція на стрес, та труднощі у взаємодії з оточуючим світом відображають загальні тенденції та проблеми покоління "батьків" у пострадянській Україні в 90-х роках. Це покоління було змушене пережити трагічні події Афганістанської війни, стало свідком розпаду срср і переходу до нових реалій та побудови нової держави. Спроби Фелікса уникнути конфлікту та шукати внутрішню турботу з наявними важкими завданнями, які відображають загальний стан покоління, що шукає своє місце в новому світі. Це не лише історія конкретного персонажа, але й глибока рефлексія Артема Чеха показати вплив війни на колективну психологію та соціальну динаміку розвитку покоління.

## **2.5 Тимофій, як зразок покоління «Y» на початку незалежності України.**

У романі "Хто ти такий?" Артем Чех показує, що головному героєві Тимофію найбільше цікаве спілкування з Феліксом, чоловіком, який став фактично маргіналом після війни. Однак Тимофій відчуває певний зв'язок і взаєморозуміння з Феліксом, навіть попри його проблеми з алкоголем. Фелікс - це перший і, можливо, єдиний, з яким головний герой Тимофій ділитися своїми перемогами і невдачами, і він сподівається, що отримав визнання від Фелікса, як від справжнього чоловіка. Фелікс - це той, кому

Тимофій довіряє і з ким він відчувається комфортно. Зв'язок між Тимофієм і Феліксом у романі "Хто ти такий?" вибудовується особливо глибоко через те, що саме Фелікс ставив для Тимофія єдиною дорослою особою, яка залишилася поруч з ним у цьому складному світі. Тимофій втратив можливість бути ближче до своєї мами та бабусі, які намагаються створити йому найкращі умови, але, зі своєю природою, не можуть подарувати йому досвід дорослого життя. Тимофію дійсно потрібна близькість дорослого, друга і власне Фелікс виявився тим, хто заповнив цю порожнечу в житті підлітка.

Однак варто відзначити, що Тимофій, можливо, не завжди відчуває сильне бажання розповісти Феліксу про свої події та думки. Але саме через інших дорослих, які могли б надати йому підтримку та розуміння, він змушений поділитися з Феліксом. Це створює особливий момент у їхньому зв'язку, оскільки Тимофій відчуває, що Фелікс єдиний, хто враховує його думку та діє до нього, як до рівного. Однак ця потреба у спілкуванні створює важливий емоційний зв'язок і розширює його розуміння світу.

Коли Тимофій розповідає Феліксу свою історію, Фелікс реагує на цей його характерний сміх, але потім, коли він уже заспокоївся, дає Тимофієві важливі поради чи інформацію, яка може змінити світогляд Тимофія. Фелікс вміє розповідати і це надає йому особливий авторитет в очах Тимофія, і після таких розмов Тимофій почувається більш живим і надихається для подальшого життя.

Саме з Феліксом, як із рівним, Тимофій обговорює такі серйозні теми, як секс, смерть, лють та честь. Це вражає Тимофія, після чого ці розмови відбуваються між людьми, які добре знають один або між випадковими співрозмовниками. У цьому контексті автор показує, як

Фелікс стає місцем для Тимофія та як це спілкування разом з ним розуміти світ дорослих. Проте здається цей чоловік не є експертом у вихованні дітей, особливо зважаючи на його невдачі у спілкуванні з власною донькою оскільки по ходу всієї книги можна спостерігати, як Фелікс називає доньку "циганкою". Фактично, між ним і його донькою виникли певні незрозумілі історії, і вони почали відчувати себе чужими один одному. Феліксу здавалося, що донька не вміє адекватно розуміти та виражати свої емоції, і це призвело до страху перед батьком. З іншого боку, батько не мав належного розуміння того, як взаємодіяти зі своєю донькою, і не розумів, як краще поводитися з підлітками або загалом з дітьми.

Здається, Фелікс прийняв рішення бути абсолютно вірним собі, як у спілкуванні з дорослими, так і з дітьми. Але цей підхід вдається йому тільки в спілкуванні з Тимофієм, який відчуває сильніше покликання до міського життя і всього, що з ним пов'язано. Тому не дивно, що Тимофій відчував притягання до Фелікса. Він домашнім догляду і нагляду, який сповнював його дитинство, і Тимофій просто мріяв втекти від цих стін, театральних облаштувань та піаніно. Він теж хоче відчути себе вільним. Подібно до Фелікса, його приваблювали грубі бетонні паркани заводів, відчути етап першого кохання, яке як правило виявилось не щасним та не вдалим, він хотів отримувати нових друзів, в кінці-кінців відчути життя "вулиці" і тому Фелікс був ледве не найкращим другом в житті хлопця, навіть якщо місцями - це його сильно лякало. Однак хлопець настільки відчував себе самотнім, що навіть заради приглушити в собі цю самотність, побути з кимось разом вивчив полонез Огінського, хоч і ненавидів гру на фортепіано: *«Тієї осені навіть полонез Огінського вивчив. Безкінечний, безкінечний, безкінечний полонез. Його можна було грати години й години. Мабуть, ніщо так добре він не грав, як цей полонез. Але головний слухач так і не з'являвся»* [38, 99 с.]. І це все для того, щоб поруч



був бодай хтось, навіть якщо це контужений афганець, який вбив твою дитячу казку в “дядю Бобу”, який щоранку приносив смаколики під подушку бабусі.

Також варто зазначити, що роман Артема Чеха «Хто ти такий?» являється автобіографічним і у ролі 10-річного Тимофія автор описує власні спогади з свого дитинства. *«Насамперед йшлося про те, щоб розібратися зі своїм минулим. Аналіз 90-тих це лише фон. Книжка вийшла депресивною, можливо тому, що і час був складний. І моє дитинство не було дуже легким, хоча я намагався дати щось світле для цього роману».* [17]. Основними критеріями покоління Y є вільнодумство. Вони люблять свободу та цінують життя понад усе. Значну увагу мілленіали приділяють власному комфорту. Для них самореалізація виходить на перший план. Не можна сказати, що їм нецікава сім'я, однак, на першому місці все ж залишається кар'єрне зростання. Це відбувається і тому, що ігри живуть в умовах постійної нестабільності, вони не знають, що буде завтра, а тому й не бачать сенсу планувати будь-що на майбутнє. Крім того, що можна сказати і про гроші, для міленіумів – це шлях до досягнень. Є гроші – є і дорога до успіху. Таким чином, якщо перейти до головного героя роману «Хто ти такий?» Тимофія, то ми бачимо, що автор постійно описує те, як хлопець, ще в дитячу віці намагається як можна швидше стати самостійним, приймати власні рішення і не від кого не залежати. Яскравим прикладом цього являється фрагмент коли батько Тимофія – Олексій нарвався на бандитів і з метою захистити сина відправив його у село до бабусі, проте Тимофій вирішив не їхати у село, а пішов до своєї знайомої Томи з якою спочатку переховувався у готелях, а коли історія з бандитами закінчилася невдало для батька головного героя і мама хотіла забрати сина в Київ до себе, він сказав що не поїде і з Лідою більше жити не буде а має дівчину і буде жити з нею. Проте бажання ще з дитинства стати дорослим

виокремитися від родини закінчилося не вдало. Власне ось, як у романі про це пише сам Артем Чех:

*- Я у Ліди переночую, - сказав він.*

*- Це все? – печально спитала вона, міцно стиснувши кулаки.*

*- Я на одну ніч.*

*- На одну ніч...- промовила вона. – Магнітофон не забудь.*

*- Кажу ж, на одну ніч.*

*- Магнітофон...забери свій! – крикнула вона, розплакалася, упала на ліжко*

*обличчям кудись у подушку, в зіжмакані футболки, в крихти від нічних*

*бутербродів, у його книжку, в свій журнал. Кудись туди, де все ще було і*

*затишно. Так і лежала.*

*- Я на одну ніч, - тихо повторив Тимофій.*

*Але магнітофон забрав [38, 262 с.]*

Даний конфлікт, який автор описав у діалозі між Тимофієм і Томою, дійсно виник на фоні суттєвих відмінностей у їхніх життєвих умовах та досвіді. Вони обоє являється представниками покоління Y, але їхні стартові позиції у житті були абсолютно різними. Тома, очевидно, виросла в забезпеченій родині, де йому надали певну матеріальну підтримку та увага, що створило в неї певний комфорт і віру в те, що її потреби будуть задоволені. Ба більше вона не привикла ні про кого піклуватися, окрім себе. Оскільки причиною конфлікту в першу чергу хвороба хлопця, а дівчина замість того, щоб залишитися з Тимофієм та допомогти йому вирішила піти до друзів. З іншого боку, Тимофій який виріс у сім'ї, де, очевидно, матеріальні ресурси були обмежені, і його потреби, можливо, не завжди були на першому плані. Він ріс у більш некерованому та

нестабільному середовищі, де хлопець не знав, що і від кого чекати. Саме ці відмінності в умовах виростання створили різницю в підходах Тимофія та Томи до життя. Тома може бути менш чутливим до фінансових аспектів та більш спокійним, після чого він вже відчуває певну безпеку завдяки сімейній підтримці. Водночас, Тимофій, вирішивши в умовах більшої нестабільності, може бути більш свідомим щодо фінансів і прагнути більшої незалежності.

## **2.6. Формування та взаємодія різних поколінь в романі Артема Чеха «Хто ти такий?»**

Взаємопов'язаність соціального простору та історичного часу, містить своє віддзеркалення в глибоких роздумах щодо міжпоколінної взаємодії. Зокрема дана тема є актуальною через складний соціокультурний ландшафт, в якому змінюються цінності, норми та соціальні реалії. В ідеальному сенсі проблема взаємодії між поколіннями характеризується такими ключовими аспектами, як відчуття обов'язку перед минулими та майбутніми поколіннями, відповідальність за спадщину та бажання досягти більш справедливого розподілу соціальних ресурсів. Це охоплює різноманітні сфери, аналізується на досвіді минулих поколінь та потребах майбутніх. Важливо визнати, що сучасне суспільство переживає активні трансформації, і кожне покоління вносить свій внесок у цей процес. Принцип взаєморозуміння та зауваження до різноманіття думок та досвіду стає ключовим для конструктивної взаємодії між поколіннями. У нових умовах зміна традиційних цінностей стає невід'ємною частиною сучасного соціуму. Такий процес потребує осмислення та підтримки від кожного покоління. На першому плані стоїть завдання забезпечення гармонійного співіснування вже існуючих та

формування нових цінностей, розуміння того, що кожне покоління несе свою унікальність у створенні спільної ролі майбутнього.

Тож, якщо охарактеризувати актуальність проблеми міжпоколінної солідарності на початку Незалежності в українському суспільстві то виділяються три основні тенденції [33]:

1. Зростаючою орієнтацією всіх сфер життя на швидкі і радикальні соціальні зміни.

2. Прагненням до більш справедливого розподілу соціальних ресурсів в контексті взаємин минуле-сьогодення – майбутнє.

3. Змінами у віковому складі українського суспільства, що зумовлені, з одного боку, загальносвітовими тенденціями, з іншого – катастрофічними і не прогнозованими наслідками реформ в економічній і соціальній сфері.

Якщо перейти до того, як висвітлюється питання взаємодії різних поколінь в літературі, то можна зробити висновок, що велика кількість письменників світу, як сучасності, так і минулого, звертаються до даної проблематики. У таких книгах, автори часто звертають увагу на конфлікти й розбудові сімейних відносин. І хоча головні герої роману “Хто ти такий?” Фелікс та Тимофій не є рідними між собою, проте їхні сімейні відносини є ледве не головними причинами їхнього подальшого зв’язку в романі та житті, власне якби бабуся Тимофія не привила б одного дня Фелікса у їхню невелику квартиру, то світ не побачив би автобіографічний роман, а малий Тимофій, так і залишився ще б на деякий час з вірою в казкового персонажа, який щоранку дарує йому смаколики під подушкою бабусі. Однак в житті автора роману - Артема Чеха відбулася зустріч з таким персонажем як Фелікс, на перший погляд, людиною, яка цілком не готова до життя, яка принесла в твоє життя розчарування, біль, не дитячі а місцями і страшні історії, але в той самий час вона принесла тобі одні з

найщасливіших моментів та цінностей життя, це: справжня чоловіча дружба нехай навіть місцями все закінчувалось скавчанням п'яного мужика під дверима твоєї кімнати, розмови про “доросле” які без винятку тобі подобаються, оскільки ти переймаєш досвід від старшого товариша, знайомство зі зброєю, обговорення футбольних поєдинків та переймання досвіду життя від колишнього афганця, який сприймає цей світ по іншому, не так як цивільні люди, він вчить тебе бути сильним, тримати удари долі, а де потрібно бити у відповідь не показуючи свою слабкість перед цим суворим світом, і напевно найголовніше отримувати підтримку протягом життя, оскільки коли всі залишили Тимофія саме Фелікс був поруч з ним, підтримав у момент смерті тата, який називав хлопця “друзбаном”, коли мама була не в силі жити по сусідству з цим дивним Феліксом, який зненацька з'явився у вашому та житті поїхала в Київ в пошуку кращого життя, тебе залишивши фактично самого, поруч виявився саме він колишній афганець, який любить полонези “Огінського”, випити та кричати “у всьому вина ця клята війна” і саме він навчив тебе дорослому життю, нехай якими дивними методами не були б дії Фелікса, але як говориться, викладачів не вибирають, а говорять про них лише результати їхньої роботи. І цей результат був в кінці роману коли вже дорослий Тимофій прийшов у квартиру Фелікса що б дізнатися як справи в “старого” друга, на що той відповів: “я на службі”. Крім того, важливим моментом формування в першу чергу Тимофія, як представника покоління “У” являється епоха в якій ріс хлопець, це початок дев'яностих років, становлення нової держави, власне в романі періодично виникають спогади про срср і порівняння росії та європи, хоча це питання виникає швидше виключно в моменти коли батько Тимофія вибирає куди поїхати на “заробітки” в цей раз. Зокрема даний період вимагав від людей швидкого рішення, що безумовно впливає на взаємодію різних поколінь між собою. Показують зіткнення цінностей та різницю в сприйнятті світу

між поколіннями. Для передачі цих взаємодій письменники використовують різні прийоми, одним із таких являється розкриття персонажів роману через розповідь їхніх історій, занурення в минуле персонажів, що б краще відкрити для читача причину дій того чи іншого героя. Водночас сцени діалогів між героями в романі ілюструють різницю в поглядах та переконаннях, яке притаманне герою через його досвід. Крім того, особлива увага приділяється пошукам ідентичності та самовизначенню молодших героїв роману, а також тому, як старше покоління впливає на цей процес.

## ВИСНОВОК

У психології покоління - це група людей, які народилися в однаковий часовий період, часто визначений терміном в двадцять років. Люди з одного покоління мають подібності у вихованні, соціокультурному оточенні, технологічних змінах та інших аспектах життя, які впливають на їх цінність та погляди, що дозволяє таку групу людей віднести до певного виду покоління, наприклад: “бемі-бумерів”, чи “втраченого” покоління. Однак вчені виокремлюють не лише поняття: покоління, але й - конфлікт поколінь. В свою чергу вчені виділяють наступні причини конфлікту між поколіннями:

**Соціокультурні зміни:** Зміни у соціокультурному середовищі створюють розбіжності у цінностях, поглядах та підходах між поколіннями. Різні історичні періоди мають свої власні особливості, які впливають на формування характеру кожного покоління.

**Технологічний прогрес:** Швидкий темп технологічного розвитку призводить до того, що різні покоління мають різний рівень володіння технологіями. Це в свою чергу створює розбіжності у сприйнятті світу та способах спілкування між представниками різних поколінь.

**Економічні зміни:** Економічні перетворення впливають на можливості та очікування різних поколінь.

**Сімейні структури:** Зміни в сімейних структурах, такі як зростання кількості розлучень або зміни в ролях батьків та дітей, також впливають на динаміку взаємовідносин між поколіннями. Однак в той же час проблема покоління, є великим аспектом не лише в соціології та

психології, але й у сучасній літературі. Роман Артема Чеха "Хто ти такий?" служить яскравим прикладом того, як у літературному творі яскраво аналізується конфлікт між представниками двох різних поколінь - Феліксом представником покоління "Х" та Тимофієм представником покоління "У". Роман висвітлює, як представники різних поколінь мають різні погляди на життя, моральні цінності та соціальні питання. До прикладу в романі "Хто ти такий" Артем Чех фокусується на тому, як цей конфлікт впливає на динаміку взаємодії серед персонажів та як формується на представнику молодшого покоління під впливом життя, вчинків представників старшого покоління. Якщо ж звернутися до роману більш детально то Тимофій - представник молодшого покоління змушений постійно шукати вихід з неприємних історій з самого дитинства, прагне як можна раніше стати самостійним, відчутти доросле життя, і здавалося на перший погляд нічого дивного в цьому немає, оскільки одним із факторів являється вільнодумство. Вони люблять свободу та цінують життя понад усе. Однак читаючи роман стає зрозуміло, що тринадцятирічний хлопець не просто так вирішив піти жити з дівчиною, тікав з дому, потрапляв у бійки, і загалом прагнув самостійності. Причиною цьому стали проблеми та помилки, які допустило старше покоління, батьки Тимофія, які постійно були зайняті своїми проблемами і фактично не звертали на хлопця уваги, бабуся яка не сильно переймалася внуком і яка привела в будинком того самого Фелікса, який і став одночасно причиною проблем Тимофія та одночасно провідником у доросле життя, при цьому будучи явно далеко не найкращим прикладом для малого хлопця. Загалом читаючи роман не одноразово виникає враження, що дитинство для хлопця є періодом постійної боротьби, наповненої страхами та першими усвідомленням себе в цьому внутрішньому світі. Однак автор прагне піти далі і відобразити не тільки цей аспект. Основна ідея полягає в тому, що книга націлена розкрити повсюдну сторону посттравматичного стресового розладу яким



володіє Фелікс, який він отримав після повернення з війни. Після чого у його світі алкоголізм та бійки стали найбільш доступною "терапією", яка фактично вела його до самознищення, що впливає не тільки на самого Фелікса, але й на все його оточення, а що саме головне малого Тимофія, який в певний період часу був змушений залишитися сам на сам з Феліксом, і фактично ріс під його оточенням. Це надто руйнівний спосіб управління стресом, який афішується як внутрішній конфлікт. І що саме цікаве даний конфлікт проявляється в обох головних героїв роману. Якщо у Фелікса це проявляється на тлі посттравматичного стресового розладу зіткнувшись із власними труднощами в мирному післявоєнному житті, до якого він геть не був готовим і поводить себе, як маргінал власне яскравим прикладом цьому є наступна фраза: "Я одним ударом вбивав! У мене у підвалах генерали плакали! Будь проклята ця війна!", війна від якої Фелікс так і не зміг втекти впродовж усього роману. Це стає особливо актуальним у контексті сучасної війни, яка торкнулася Україну. Роман ставить перед читачем питання про те, як правильно виховувати наступне покоління, розповідаючи йому про сучасну реальність війни. Це стає не лише моральним завданням, але й викликом сучасним письменникам та просто українцям до збереження та передачі цінностей у контексті воєнних подій. Оскільки перед нами стоїть велике завдання, донести майбутньому поколінню важливість самоідентифікації себе як окрему особистість, але в той же час громадянина своєї держави. До речі, попри всю маргінальність Фелікса у романі, яку описує автор, саме він найбільше навчав малого Тимофія любити свою державу, і варто зауважити, що з цим завданням Фелікс справлявся вдало, оскільки робив це через цікаві теми для хлопця, наприклад під час перегляду та обговорення футбольних матчів збірної України, під час звичайних розмов коли заходила тема війни, і Фелікс розповідав про те, що москалі це не люди. Ці теми дійсно цікавили Тимофія, і він у ці моменти із захопленням розмовляв з Феліксом. Також

протягом усього роману детально розглядається ключове питання, яке переслідує головного героя роману “Хто ти такий?”. Це питання, яке малолітній Тимофій ставить дорослому Феліксу, служить каталізатором для розвитку персональності самого Тимофія. Шлях від першого питання до останнього, коли вже в дорослому віці Тимофій зустрічає Фелікса на базарі, є не тільки змістовним, але й неминучим для головного героя підліткової літератури. Цей шлях служить характеристикою моменту виховання читача роману, оскільки читаючи у тебе виникає час-від-часу запитання: “Хто я такий?”, до якого типу персонажу можу я себе віднести, до Фелікса, чи Тимофія, чи був у твоєму житті подібний персонаж, і якщо був, то яку роль відіграв для тебе? У рамках теми виховання у романі другий, що виховання головного героя Тимофія відбувається в тіні відразливого досвіду чужої війни. Важливо відмітити, що це є важким завданням, після виховання має відбутися в умовах несприятливого соціального та політичного середовища. Роман ставив перед читачем завдання розмірковувати, як сучасні умови впливають на формування особистості та моральний кодекс нового покоління. Також акцентується на тому, що виховання в романі відбувається в тіні неспокійного періоду іноземної агресії, що надає йому особливий контекст. Це вимагає від читача роздумів про те, як правильно спілкуватися з молоддю та передавати їм цінності в умовах воєнної загрози та стресу. без цього, вказується на те, що основне питання, яке звучить усім героям роману, а саме "Хто ти такий?", є не лише питанням самопізнання Тимофія, але й загальносуспільним викликом щодо самоідентифікації нації в умовах неспокійності та змін.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакуліна. А. Артем Чех: «Це книга про війну, яка вже закінчилась, але залишає слід не лише в тих, хто воював, але і в людей з твого оточення». *Свідомі*. URL: <https://svidomi.in.ua/> (дата звернення: 15.11.2023).
2. Бакуліна. А. Артем Чех: «Це книга про війну, яка вже закінчилась, але залишає слід не лише в тих, хто воював, але і в людей з твого оточення». *Свідомі*. URL: <https://svidomi.in.ua/> (дата звернення: 01.12.2023).
3. Бакуліна А. Артем Чех: «Це книга про війну, яка вже закінчилась, але залишає слід не лише в тих, хто воював, але і в людей з твого оточення». *Свідомі*. URL: [https://svidomi.in.ua](https://svidomi.in.ua/) (дата звернення: 02.12.2023).
4. Бартков. Р. Юрій Іздрик знявся у тизері нового фільму Ірини Цілик «Я і Фелікс». *Book Forum*. URL: <https://bookforum.ua/> (дата звернення: 08.11.2023).
5. Басалига. М. Четверте життя Іздрика. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/> (дата звернення: 16.11.2023).
6. Бойко. О. Курков: Там, де говорять про війну з Україною, має бути наш голос *Читимо*. URL: <https://chytomo.com/> (дата звернення: 01.11.2023).
7. Герасимова. А. Літературознавиця Тамара Гундорова: «Інтенсивність творчого життя у 1990-ті була неповторною». *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture> (дата звернення: 15.10.2023).
8. Гундорова. Т. «Чому мені потрібні постколоніальні студії?». *LB.ua*. URL: [https://chomu\\_meni\\_potribni\\_postkolonialni.html](https://chomu_meni_potribni_postkolonialni.html) (дата звернення: 09.10.2023).

9. Захарченко. А. Юрій Андрухович: Я патріот Західної України. *Українська правда*. URL:<https://life.pravda.com.ua/> (дата звернення: 11.11.2023).
10. Зданевич. Л. Freel випустив пісню-саундтрек до нової книжки Артема Чеха. *Лірум*. URL: <https://liroom.com.ua/news/freel-drug/> (дата звернення: 09.11.2023).
11. Зуєва. К. Між нами прірва: Юрій Андрухович назвав головні відмінності українців від росіян. *Факти.Ліфе*. URL: <https://life.fakty.com.ua/> (дата звернення: 11.11.2023).
12. Ільків. Я. «Я і Фелікс». Ірина Цілик та критики розповідають про фільм за мотивами книги Артема Чеха «Хто ти такий?». *Лірум*. URL:<https://liroom.com.ua> (дата звернення: 11.11.2023).
13. Карп'як В. Артем Чех: «Якщо герой не буде страждати, кому це буде цікаво?». *BBC NEWS Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/> (дата звернення: 01.12.2023).
14. Куденко. Т. «Ми зростали в 90-ті – у нас схожі больові точки». Ірина Цілик про кіно, материнство та критику. *WONDER. Україна*. URL: <https://www.wonderzine.me> (дата звернення: 08.11.2023).
15. Кузьменко. Ю. PEN Canada анонсував розмову Куркова з Гессен, українські письменники відреагували. *Суспільне культура*. URL:<https://suspilne.media/culture/> (дата звернення: 04. 11. 2023).
16. Кошляк А. ; Широкова. В. «90-ті — бідність та темрява». Інтерв'ю з автором книги року за версією BBC News Ukraine Артемом Чехом *NVLIFE*. URL:<https://life.nv.ua/ukr/art> (дата звернення: 05.11.2023).
17. Кошляк А. ; Широкова. В. «90-ті — бідність та темрява». Інтерв'ю з автором книги року за версією BBC News Ukraine Артемом Чехом *NVLIFE*. URL:<https://life.nv.ua/ukr/art> (дата звернення: 05.12.2023).
18. Кригель. М. “Тут “убий” – про виживання. Про тваринне. Про люте, про оголене”. Армійські історії письменника, солдата і “кінченого

- естета” Артема Чеха. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/> (дата звернення: 01.11.2023).
19. Книгою року BBC-2021 стала книга Артема Чеха “Хто ти такий?” *BBC NEWS Україна*. URL: <https://www.bbc.com/> (дата звернення: 07.11.2023).
20. Лис В. Століття Якова. Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 224 с.
21. Лисенко О. Імена війни: які військові позивні отримали українські письменники. *Читомо*. URL: <http://surl.li/dyimg> (дата звернення: 08.10.2023).
22. Макалюк Б. Виборена кров’ю не одного покоління: розповідаємо про спроби України проголосити незалежність та чому ми не здавалися. *Вікна*. URL: <https://sproby-ukrayiny-progolosyty-nezalezhnist/> (дата звернення: 09.10.2023).
23. Матвійчук О. Теорія поколінь: чому ми різні та як порозумітися одне з одним. *D-Grand*. URL: <http://surl.li/nyfld> (дата звернення: 07.09.2023).
24. Мангейм К. Проблема поколінь. НЛЮ. 1998. 35 с.
25. Миронова Н. Бумери, міленіали, покоління Z – хто це? Розбираємось у теорії. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/> (дата звернення: 09.09.2023).
26. Однорог М. Тиху» книгу про життя на передовій презентує у Вінниці письменник Артем Чех. *ВЕЖА*. URL: <https://vezha.ua/> (дата звернення: 23.10.2023).
27. Павлова О. Юрій Андрухович: «У школі поставив би все на виховання любові до книжок». *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/> (дата звернення: 10.11.2023).

28. Пахльовська. О. Повернення Сізіфа. *День*. URL: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/povernennya-sizifa> (дата звернення: 10.11.2023).
29. Пеца. М. Чим завершився скандал довкола літературного фестивалю в Нью-Йорку, куди одночасно запросили і українських, і російських авторів. *BBC NEWS Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/> (дата звернення: 05.11.2023).
30. Пуганова О. «Точка нуль»: письменник Артем Чех розповів у Чернівцях про свою творчість під час служби та адаптацію до цивільного життя. *НСПУ*. URL: <https://nspu.com.ua/> (дата звернення: 09.10.2023).
31. Пиши, Шарлі. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/blogi/> (дата звернення: 23.10.2023).
32. Сайчук. А. «Наші спроби закенселити всю російську культуру наражаються на нерозуміння Заходу», – письменник Андрій Курков. *Детектор Медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/> (дата звернення: 03.11.2023).
33. Сенюшкіна Т. ПРОБЛЕМА ДОСЯГНЕННЯ МІЖПОКОЛІННОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УКРАЇНІ. *Наукові записки*. URL: <https://ipiend.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2023).
34. Стрічка «Я і Фелікс» взяла нагороду на кінофестивалі в Італії *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua> (дата звернення: 08.11.2023).
35. Терещук. Г. “Війна України за незалежність покликана підчистити помилки 300-літнього циклу людської історії” – Оксана Забужко. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/> (дата звернення: 12.11.2023).
36. Чех А. Район Д. Meridian Czernowitz. 2019. 320 с.
37. Чех А. Точка нуль. Meridian Czernowitz. 2017. 216 с.

- 38.Чех А. «Хто ти такий?». Meridian Czernowitz. 2021. 304 с.
- 39.Чех А. Цього ви не знайдете в Яндексі. 2008. 219 с.
- 40.Шевчук. Л. Оксана Забужко про розкіш, новий роман і гру. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/> (дата звернення: 12.11.2023).
- 41.Щур. О. Оксана Забужко: “Історія війни за книжковий ринок – дзеркало нашої війни за Незалежність”. *LB.ua*. URL: <https://lb.ua/culture/> (дата звернення: 12.11.2023).
- 42.Яковлева. О. Афганський синдром в українських військових: як виявити симптоматику та що з цим робити.*Вікна*. URL: <https://vikna.tv/psykholohiia/> (дата звернення: 06.12.2023).
- 43.Strauss, W., Howe, N. *The Fourth Turning: An American Prophecy – What the Cycles of History Tell Us About America’s Next Rendezvous with Destiny*. N. Y.: Broadway Books, 1997. 400 с.